

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
וילך – דרשת שבת שובה
תשרי ה'תשע"ט ב'ש"ל
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

זכרנו לחיים וכו' כתבנו בספר חיים וכו', על אלו "חיים" מדובר, ומדוע לא מזכירים את הכתיבה גם בברכת אתה גיבור? מהו ההבדל בין ספר החיים לבין ספר הזיכרון, וביאור נוסח ברכת איש לרעהו בימים הנוראים.

פירוש העיון יעקב בדברי הגמ' בברכות, לעולם ירגיז אדם יצר טוב וכו', מה באה לרבות המלה "לעולם", ומדוע משאירים את זכרון יום המיתה לבסוף. ביאור דברי הרמב"ם בהל' תשובה, לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות, וכיצד הדבר מסתדר עם מה שכתב בהל' דעות כי האדם צריך להיות שמח.

ההבדל שבין יום הלידה לבין יום המיתה, ומתי ראוי יותר לשמות.

מידת האמיצות הנהוגה בנובהרדוק. מעשה שהיה עם הגר"י גלינסקי זצ"ל בעניין זה, ודברי חיזוק לבני עדת ק"ק תימן יע"א בדבר מדת האמיצות.

אודות המאכלים בערב יום הכיפורים ובסעודה המפסקת, ובעניין אכילת אגוזים בראש השנה.

בירור דברי האר"י ז"ל על האפשרות לבקש בקשות בעת אמירת איה מקום כבודו במוספי ר"ה ויוהכ"פ, וחיזוק לתשובת הגר"ח קנייבסקי שליט"א בעניין זה.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 463

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,
וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741. נא לתאם זאת לפני השיעור.

שיעור מוקדש להצלחת החתן רבי משה בן ידידנו הנכבד רבי אמנון שרעבי הי"ו, וכלתו מרת אלישבע בת רבי מאיר גברא שתחי' העומדים להינשא בעז"ה באסרו חג סוכות הבעל"ט.

נדבת ידידנו הנעלה כש"ת הרב אביחי שרעבי הי"ו, עורך הקובץ דברי חפץ הנ"ל, כבר חמש שנים. עתה אנו עומדים לקראת קובץ י"א. "אחד עשר כוכבים".

כמו"כ מוקדש השיעור להצלחת הרב אסף בן עמרם לוי יצ"ו מביתר, הוא וכל בני ביתו. רבי אסף הוא ידיד ותיק שלנו, ירבו כמותו בישראל.

ובפרט מוקדש השיעור לבנו בכורו אלישי דוד העומד להיכנס לעול תורה ומצוות בעז"ה. ימלא ה' ברוך הוא כל משאלות לבם לטובה, ויזכו לשנה טובה ומבורכת, ולהיכתב בספר מחילה וסליחה וכפרה, אכ"ר.

עוד מוקדש השיעור לרפואת מרת ברכה עובדיה בת רבי חיים חרזי. לפני כשבוע נודע שהתגלתה אצלה מחלה קשה. השם ירחם. האדם לא יודע מה צפוי לו, מה נגזר בר"ה שעבר. רואים את הדברים האלו. החי יתן אל לבו. ממש בהפתעה, אנשים המוחזקים לבריאים ושלמים, ופתאום מתגלים אצלם דברים מחרידים. השם ב"ה ישלח לה רפואה שלימה בתוך שאר חולי עמו ישראל, ויעמידה מחליה לחיים טובים ולשלום, אכ"ר.

זכרנו לחיים וכו' כתבנו בספר חיים וכו', על אלו "חיים" מדובר, ומדוע לא מזכירים את הכתיבה גם בברכת אתה גיבור? מהו ההבדל בין ספר החיים לבין ספר הזיכרון, וביאור נוסח ברכת איש לרעהו בימים הנוראים.

בימים הללו אנו מתפללים, זכרנו לחיים, אל מלך חפץ בחיים, כתבנו בספר חיים למענך אלהים חיים אל חי. לכאורה יש כאן כפילות? אומרים זכרנו לחיים, וגם כתבנו בספר חיים. בראשון לא אומרים ספר, ובשני אומרים בספר חיים, מפני מה זה כך?

גם בשתי ההוספות האחרונות זה כך. במודים, אומרים זכור רחמך ה' אלהינו וכבוש כעסך, וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך. גם זכור, וגם וכתוב. וכן בשים שלום, אומרים ובספר חיים ברכה ושלום נזכר ונכתב לפניך אנו וכל עמך בית ישראל לחיים ולשלום, גם נזכר וגם נכתב.

מאידך, בברכת אתה גבור אין זכירה, רק אומרים כתיבה. מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים. לא אומרים מי הם אותם יצורים, ומשמע כי הם כל יצורי העולמים, וגם אומות העולם. אך בסוף, בברכות שים שלום, אומרים אנו וכל עמך בית ישראל, כי אין אנו מתפללים על הגויים. למרות שהדין בעצם על כל באי עולם, כי הדין של ר"ה הוא לכל ברואי העולם, אפילו הכי אנו מזכירים בשים שלום רק את בני ישראל, שייכתבו לחיים ולשלום. ואילו בברכת אתה גבור אומרים זוכר יצוריו ברחמים לחיים, ומשמע שמדברים על כולם.

צריכים להבין את מוצא שפתינו.

אומרת הגמרא במסכת ראש השנה [ט"ז ע"ב], אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן, שלשה ספרים נפתחין בראש השנה. אחד של רשעים גמורים, ואחד של צדיקים גמורים, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורים, נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים. רשעים גמורים, נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה. בינוניים, תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. זכו, נכתבין לחיים. לא זכו, נכתבין למיתה. יש בכך כמה נקודות ועניינים, ואנו רוצים לברר כעת בעיקר על אלו חיים מדובר, האם על חיי עוה"ז או על חיי עוה"ב.

התוספות אומרים [ר"ה דף ט"ז ע"ב ד"ה נחתמין] כי מדובר על חיי עוה"ב, ואין מדובר על עוה"ז. הצדיקים נכתבים לחיים, הכוונה לחיי עוה"ב. הרשעים שלא זכו, נכתבים למיתה, היינו לגיהנם. ומה הכוונה לעולם הבא? היינו כפישוטו, שפוסקים עליו עכשיו מה יהיה אתו בסופו. לא על העוה"ז, אלא על להבא. ואם הוא ימות השנה, ממילא זה יהיה גזר דין על השנה. יפסקו עליו מה יהיה בכל ענייני העוה"ב שלו.

זו שיטת התוס', וכן כתבו ההגהות מיימוניות [פ"ג מתשובה אות א']. אבל סוגיין דעלמא אינה כן.

זו שיטת הרמב"ן, ולה ראיות רבות. כך גם מוכח במדרש הגדול בפרשת עקב [י"א, י"ב], שם כתוב כך, לעניין רעה כיצד? הרי שהיו צדיקים בראש השנה ופסקו להם גשמים מרובים, וחזרו בהן. לפחות מהן, אי אפשר. אלא הקב"ה מורידן על הארץ בזמן שאין צריכה להן, והן הולכים ליערים ולמדברות ולימים ולנהרות. רואים כי גם גשם וכיו"ב שייך לראש השנה, מוכח בבירור כי גם ענייני עוה"ז נגזרים בר"ה, וכי לאו דוקא מיתה וחיים כפישוטו, אלא גם שאר ענייני טובות ורעות נגזרים אז, ונכללים במיתה וחיים.

רבי דוד אבודרהם כתב גם כך בתחילת ענייני ראש השנה, וגם מהרמב"ם בפירוש המשניות [ראש השנה פרק א' משנה ב'] מוכח שהוא הולך בדרך הזו, ויש בזה עוד אריכות גדולה ועצומה במפרשים.

ממילא מובן כי בכדי לכלול את שתי השיטות האלו, אפשר שזכרנו לחיים הוא שייך לחיי עוה"ז, והכתיבה לחיים היא לחיי עוה"ב. מי שייסד את הנוסח, התכוון בזכירה ובכתיבה לכלול גם את חיי עוה"ז וגם את חיי עוה"ב. והרי הנוסח הזה אינו מדינא דגמרא, ואינו מוזכר בש"ס, ולכן הוא אינו מעכב כמו אמירת המלך הקדוש והמלך המשפט המוזכרים בגמרא בברכות [דף י"ב ע"ב]. כי ההוספות הללו הם מתקנת הגאונים.

ואף שמצאו להם סמך ממסכת סופרים, וממילא יתכן כי גם בזמן הש"ס היו חכמים שסברו כך, וכבר אז היה המנהג הזה אצל חלק, עד שבסופו של דבר זה התקבל. אך עכ"פ זה לא נפסק להלכה בימי חכמי התלמוד, ולא התקבל במעמד כל גדולי ישראל, עד כדי שייקבע להלכה בש"ס. אפילו בזמן הגאונים היה מחלוקת אם מותר לומר זאת או שיש בכך בעיני של הפסק, כי הרי בג' ברכות ראשונות ואחרונות קיימא לן שאין מוסיפים תוספות, ולכן היו שאמרו שזה אסור. בסופו של הדבר, התפשט המנהג בכל תפוצות ישראל להוסיף

רוב גדולי ישראל סוברים כי הדין של ר"ה הוא על ענייני עולם הזה. כך מקובל בד"כ לפרש, וכן מפורסם בשם הרמב"ן, וכבר הרד"ק בפירושו ליחזקאל י"ח קדמו בזה. ואף שהרד"ק היה לפני הרמב"ן, החידוש הזה מפורסם בשם הרמב"ן. הוא הדגיש זאת בדרשתו לר"ה בזה"ל, כך הוא הענין הזה. בראש השנה, כל באי העולם עוברים לפניו, ונדון כל אחד ואחד בענייני העולם הזה. אם זכה לתת לו חיים ושלוש ועושר ונכסים וכבוד, או נתחייב למות בשנה זו, או ליסורין וצער ועוני. כללו של דבר, על כל ענין שבגוף ושבועולם הזה כגון בני חיי ומזוני. אבל אינו נידון על הנפש אם תזכה לגן עדן ולחיי העולם הבא או תתחייב לגיהנם ואבדון.

והנה אנו אומרים שהרשעים נכתבים לאלתר למיתה, ולמרות זאת רואים אנשים שעוברים עבירות בפרהסיא, מחללים שבת וכו', עד שאין ספק שמעשיהם רעים הם, והם לא מתים. ולעומת זאת רואים צדיקים שמתו מיד אחרי כן. מה הפשט בזה?

אומר הרמב"ן כי אין הכוונה למיתה ולחיים כפישוטו, כי מיתה וחיים הוא מושג כללי. חיים, הכוונה לדברים טובים, וכל דבר טוב נקרא חיים. ואילו כל דבר רע נקרא מוות, ואף מיתה במקצת שמה מיתה. גם סבל, יסורים, הפסדים או מחלות, נקרא בגדר מוות. זהו מוות במקצת. גם זה נכלל בשם מיתה. וכן מה שהזכירו חיים ומיתה אינן בימים בלבד, אלא תפסו להם חיים, אב הטובות כולן. ומיתה, אב לרעות כולן. וכינו כל העונשין שבועולם נגעים, [לאו דוקא נגע צרעת, אלא כל סבל גוף וכיו"ב] ומיתת בנים, ועניות, וכל מאורעות רעות של גוף, בכינוי מיתה. וכן כל הטובות, עושר ונכסים וכבוד ובנים ושלוש ובריאות בכלל חיים. וכן עושין הפסוקים בכל מקום. זהו פירוש מימרא זו בלא קושיא ובלא פיקפוק. לכן אם זוכה האדם להצלחה, לעושר, לכבוד. או שלא היו לו ילדים, ואח"כ נולדו לו ילדים וכיו"ב, וכל דבר טוב, הרי הוא מוגדר בבחינת חיים.

זאת, וטעמם הוא שצרכי רבים שאני, ואפילו שאסור בד"כ לבקש בקשות בג' הברכות הראשונות והאחרונות, כיון שיש בזה עניין הנוגע לכלל ישראל, לא אסרוהו.

מי שייסד את הנוסח, וקבע את הנוסח המקובל אצלינו, קבע את שתי הדעות, גם זכרנו לחיים, היינו לחיי עוה"ז, וגם כתבנו לחיים לחיי עוה"ב. ומובן מעתה מדוע כתבו ספר חיים, כי הרי מובא בגמרא דלעיל כי שלושה ספרים נפתחים, וידוע מה שכתבו הראשונים וכגון ספר החינוך במצוה ש"א, המאירי ומנורת המאור פרק רצ"ב, ועוד כי אין בשמים ספרים כפשוטם, ורק בעוה"ז כותבים דברים בספרים. בשמים אין הדבר כן. הכל רוחני. אין ספר לכתוב עליו. אולי רמזו כאן כי מדובר על "הספירות" הקדושות, חג"ת, שהוא בראשי תיבות 'חסד גבורה תפארת', והם הג' ספרים שנפתחו. עכ"פ אין הכוונה לספרים ממש, כי דברים כאלו לא נפתחים בשמים. הפשט הפשוט הוא שפירוש בדרך משל, וכיון שאצל בני האדם ספר היינו לשמור ולזכור את הדברים. וכמו שאומרים, "לכתוב בפינקס"... זה רשום, לא יימחה, וגם עוד מאה שנה זה לא יישכח. הכל רשום. אלו השלושה ספרים שנפתחים בשמים. ממילא, כבר שזה עומד לשנים רבות, אמרו לשון ספר, כתבנו בספר חיים. זהו לעולם הבא.

וממילא מובן עוד מדוע כשאמרו נזכר ונכתב לפניך וכו', אמרנו זאת רק על עם ישראל, נזכר ונכתב, נזכר לחיי עוה"ז, ונכתב לחיי עוה"ב, וכיון שזה לעתיד, לכן ממילא כביכול זה רשום, כאילו רשום בספר. זהו מושג של בני אדם, ודיברה תורה כלשון בני אדם. זהו לכל עמך בית ישראל. ומשא"כ כשאומרים מי כמוך, שלא הזכירו חיי עוה"ב, שהרי אמרו רק זכור יצוריו ברחמים לחיים, ולא הזכירו כתיבה, זה כולל גם את אומות העולם. כיון שהקב"ה מרחם על כולם. לכן לא הזכירו דוקא על עם ישראל אלא באופן כללי.

מסתבר כי כך זה הפירוש, למרות שאולי היה אפשר להתעמק ולפרש אחרת. מי שיסבור כי המדובר מלכתחילה דוקא על חיי עוה"ז, שלא כדעת התוס', יכול לפרש כי אנו מבקשים שיזכרנו הקב"ה לחיים, וממילא גם יכתבנו לחיים. נזכר, ולכן נכתב. אך מהרי"ץ [בערבית דר"ה בפעם הראשונה שזה הזכר, דף נ"ט ע"ב] מפרש כמו הדרך הראשונה שאמרנו.

וז"ל מהרי"ץ, ובתחילה אנו שואלים, 'זכרנו לחיים'. דהיינו חיי העולם הזה. ואנו נותנים טעם לזה, לפי שהוא 'מלך חפץ בחיים'. כמו שנאמר, 'אם אחפץ במות המת'. הרי הקב"ה חפץ בחיים. וכמו שאומר הנביא יחזקאל [ל"ג, י"א] כמו שנקרא בהפטרת האזינו, (צמרת וגו'), אָמַר אֱלֹהִים. חִי אָנִי נָא אֲדֹנָי יְיָ. אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע. כִּי אִם בְּשׁוֹב רָשָׁע מִדְרָכּוֹ וְחָיָה. אֲנִי מִבְּקָשִׁים שִׁיזְכְּרוּ הַשֵּׁם לַחַיִּים. הַקַּבְ"ה רֹצֵה שְׂנֵחִיה.

ואחר כך אנו שואלים, 'כתבנו בספר חיים', שיכתבנו לחיי העולם הבא. ואנו נותנים טעם, 'למעןך אלהים חיים', שנשמתנו חצובה ממך, כנר מנר. ופירוש הדבר שנגזרת ונחצבה נשימתנו מהקב"ה, כמו שאמר איוב [ל"א, ב'], חֶלֶק אֱלֹהִים מִמָּעַל. [וכמו שדיברנו בעבר בשם הנחלת יוסף, ומקורו מספר נשמת ישראל, שאין לתפוס הדברים כפשטן, כביכול נשמתנו היא ממש חלק מהקב"ה, אלא הכוונה להשתלשלות. היא נמשכה מהאור העליון]. מהרי"ץ מגדיר זאת כאן, שנשמתנו חצובה ממך, כנר מנר. דוקא הדוגמא שנקט מהרי"ץ היא טובה, כי אפילו נר, אם מדליקים ממנו נר אחר, לא נחסר הנר הראשון. הוא אינו חלק ממנו. הנר הראשון הדליק אותו, ובעצם הוא לא הוא בעצמו. ואומר מהרי"ץ, ואי אפשר להיות נשמתנו נענשת, כיון שהיא חצובה ממך (בית תפילה). כביכול העונש הוא לעצמותו ית', וזה לא יתכן.

ועד יוהכ"פ, מי שמדייק אומר תיכתבו בספר מחילה וסליחה וכפרה. לצערי, אפילו בסידורים נפל טעות, וכתבו ביוהכ"פ שחרית לומר "תבושרו במחילה וסליחה וכפרה". זה לא נכון. תבושר וכו' אומרים רק במוצאי כיפור, וכמו שכתוב שאומר המדרש [קהלת ט'] וביום הכפורים מתענין כולם, והקב"ה מוחל להם את הכל, ובת קול יוצאת ואומרת להם, יְלֹךְ אָכַל בְּשִׁמְחָה לַחֲמֶךָ וְשִׁתָּה בְּלֵב טוֹב יִינָךְ פִּי כָּבֵד רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֶׁיךָ. כבר נשמעה תפילתכם. ממילא מובן כי אין שייך לומר תבושר ביוהכ"פ בבוקר, כי אם במוצאי היום.

ממילא אנו אומרים כך. בראש השנה, תיכתבו בספר החיים ובספק הזיכרון. מאחרי ראש השנה ועד יוהכ"פ עצמו ועד בכלל אומרים, תיכתב בספר מחילה וסליחה וכפרה. נוסח זה הוא גם מזכיר ומעורר כי אנו אחרי ראש השנה. גם החזן אומר לציבור את הנוסח הזה. ובמוצאי כיפור אומרים, תבושר במחילה וסליחה וכפרה. משום מה העולם נוהגים כי מי שלא פגש את רעהו במוצאי כיפור, שאומרים לו (וכמדומני שאפילו עד סוכות) תבושר וכו'. אך צריכים לדעת כי אין זה מנהג הדייקנים. אנו קיבלנו מרבתינו לאמרו רק במוצאי כיפור, ואחרי כן כבר אין בשורות. הבשורה כבר נאמרה, ואין עוד מה לבשר.

בברכת ספר החיים ובספר הזיכרון כלול הכל. כל הטובות שבעוה"ז, וכל הטובות שבעוה"ב שיזכנו השם.

פירוש העיון יעקב בדברי הגמ' בברכות, לעולם ירגיז אדם יצר טוב וכו', מה באה לרבות המלה "לעולם", ומדוע משאירים את זכרון יום המיתה לבסוף. ביאור דברי הרמב"ם בהל' תשובה, לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות, וכיצד הדבר מסתדר עם מה שכתב בהל' דעות כי האדם צריך להיות שמח.

במסכת ברכות דף ה' ע"א כתוב כך, אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש, לעולם

לפי זה אנו מפשרים בין הדעות. גם שיטת התוס', וגם שיטת הרמב"ן וסיעתו. מִי פְּהָחֶכֶם וּמִי יוֹדֵעַ פֶּשַׁר דְּבָר [קהלת ח', א']. הכללנו גם את חיי עוה"ב וגם את חיי עוה"ז.

שאלה מהקהל: גם לזכור רחמין זה מתאים לפי הנוסח שלנו. זכור רחמין וכו' לעוה"ז, וכתוב לחיים טובים וכו', לחיי עוה"ב.

תשובת מרן שליט"א: נכון. הזכרנו זאת מקודם. לאפוקי מהנוסחאות האחרות שמקצרים בזה.

*

מסתבר כי גם בנוסח שאנו מברכים איש את רעהו, (ואומרים זאת גם בתפילות, למרות שלא הוזכר בספרים), תיכתב בספר החיים ובספר הזיכרון, פירוש הדבר הוא כמו שאמרנו שמשמע שני ספרים, ספר החיים הוא העוה"ז, וספר הזיכרון הוא העוה"ב. ומה שאומרים ספר החיים, שמשמע שגם בעולם הזה צריכים ספר, הכוונה שזה יישאר, ולא ייכתב לחיים פעם אחת בלבד, אלא יהיה קבוע ורשום לחיים. וגם ייכתב לספר הזיכרון, וכמו שכתוב ומלאכי ג', ט"ז, וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זִכְרוֹן לְפָנָיו לִירְאֵי יי וְלַחֲשָׁבִי שְׁמוֹ.

אגב, בעולם יש קצת חילוף, ומתבלבלים בברכות האלו. נאמר כעת בקצרה רק את המסקנא מה שהכי עדיף, ולא שמישהו טועה, כי אפשר ליישב את כל המנהגים האחרים. והרי אפילו בתפילות למשל, אומרים ותכתבון כולכון וכו' בספר החיים ובספר הזיכרון, ובספר מחילה וסליחה וכפרה וכו'. רואים שאומרים ומפרטים את הכל. מאידך, בלתי אפשרי לומר כל הזמן איש לרעהו (הפוגשו ברחוב למשל), "תיכתב בספר החיים ובספר הזיכרון ובספר מחילה וסליחה וכפרה" ... זה ארוך, וכבר כמה אפשר לומר ולברך? מגילה שלימה.

אנו אומרים בקיצור. בראש השנה תיכתב בספר החיים ובספר הזיכרון. אחרי ראש השנה,

ירגיו אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר ותהלים
ד' ה', 'רָגִזוּ וְאַל תִּתְּחַטְּאוּ'. האדם צריך להרגיז
את היצר הרע. והביא לכך ראייה מספר תהלים,
רָגִזוּ וְאַל תִּתְּחַטְּאוּ.

וכי זה טוב להתרגז? הרי הכעס זהו בעצמו חטא?
ובשלמא יכול להיות אפשרי כעס במלי
דשמיא. והרי אמרו על רוגזא דרבנן בדבר
מצוה, שאין זה פוגם [עיי' זוהר הקדוש תצוה דף
קפ"ב ע"ב], אך רוגז סתמא, כיצד אפשר לומר
שזהו רוגז בלי חטא?

ומסביר רש"י מהו רוגז זה, ירגיז יצר טוב.
שיעשה מלחמה עם יצר הרע. ובמקום אחר
[סנהדרין דף קי"א: ד"ה ומתגבר] הסביר רש"י
שצורת ההרגזה ליצר הרע היא על ידי שיאמר
אדם ליצר הרע, הנה אתה בא לומר לי לעשות
עבירות, הנה אני דוקא יעשה מצוה. ארגיז
אותך. בדוקא אעשה מצוה.

ממשיכה הגמרא שם ואומרת, אם נִצְחוּ, מוטב.
ואם לאו, יעסוק בתורה. שנאמר, 'אֲמָרוּ
בְּלִבְבְּכֶם'. אם נִצְחוּ [גירסת העין יעקב במקום
אם נצחו, אי אזיל, וכן בכולם. ור"ל אם הלך
היצר הרע, מוטב. ואם לאו, היינו שהיצר
ממשיך להתקיפו וכו'], מוטב. ואם לאו, יקרא
קרית שמע, שנאמר, 'עַל מְשַׁבְּכֶם'. אם נצחו
[מפני קבלת העול מלכות שמים], מוטב. ואם
לאו, יזכור לו יום המיתה, שנאמר, 'יִדְמוּ סְלָה'.
ופירש רש"י, ודמו סלה – יום הדומיה הוא יום
המות, שהוא דומיה עולמית. זהו הפתרון
ההחלטי לסלק את היצר הרע, שיזכור האדם
את יום המיתה.

אך נשאלת השאלה, מה באו לרבות חז"ל
באמרם, 'לעולם ירגיז אדם וכו'? ועוד צריך
לבאר, מדוע משאירים את הפתרון של זכירת
יום המיתה אחרי שכלו כל הקצין, שלא עזרו,
לא ההרגזה, לא העסק בתורה. אפילו שהוא
למד בתורה, ואמרו חז"ל בקידושין [דף ל' ע"א],
בראתי יצר הרע, בראתי לו תורה תבלין, גם

זה לא עזר. גם קרית שמע לא עזרה, רק אז
אומרים שיש תרופה טובה, להזכיר לו יום
המיתה. וזה תמוה, כי אם יש פתרון טוב, אפשר
להביא אותו על ההתחלה? מדוע מחכים אם
לא עזר שום דבר, שישתמש בזכירת יום
המיתה? על השאלה הזו עומדים כל המפרשים.

ובספר עיון יעקב מפרש את הריבוי של תיבת
לעולם כך, לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר
הרע. בתיבת לעולם אפשר דאתי לאפוקי
ממאי דאמר רבי יוחנן ביומא דף ל"ח, כיון
שיצאו רוב שנותיו של אדם ואינו חוטא, שוב
אינו חוטא. היינו שאם הצליח לעבור את רוב
ימיו בלי חטאים, שוב אינו חוטא. ואין הכוונה
שזה סגור וברור, והרי יוחנן כהן גדול שימש
בכהונה גדולה פ' שנה, ובסוף נעשה צדוקי, רק
הכוונה שאין זה מצוי, אלא דבר נדיר. ומסביר
העיון יעקב שמפני כן אמרה הגמ' לעולם,
לאפוקי מכך, שלמרות שבדרך כלל זה כך,
שאם האדם היה רוב ימיו בלי חטאים ב"ה, מן
הסתם זה ימשיך כך, קמ"ל שאעפ"כ אל יאמין
בעצמו עד יום מותו. וכיצד יעשה, שירגיז יצר
טוב על יצה"ר, היינו במה שיעשה סייג וגדר
לעצמו משמרת למשמרת לקדש עצמו במותר
לו. זו הדרך, שעד זקנה ושיבה צריך לחשוש
האדם שמא יתגבר עליו.

ועל השאלה השניה אומר העיון יעקב, ואי לא,
יזכיר לו יום המיתה. כדאמרין בשבת דף קנ"ג
ע"א, שוב יום אחד לפני מיתתך, שמא ימות
למחר, וצריך לעשות היום תשובה, להכי
קאמר יום המיתה, היינו שמא ימות למחר,
ועי"ז יזכור לאן הוא הולך, למקום עפר רמה
ותולעה, ולפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון,
ועל כן לא יבא לידי עבירה. כדאיתא בפרקי
אבות [פ"ג מ"א]. ואפשר שזה רמז ג"כ אל תאמן
בעצמך עד יום מותך, דלכאורה קשה, מה
אמונה שייך ביום מותו? אלא דר"ל אל תאמן
בעצמך שלא תחטא, עד שתזכור יום המיתה.

ואין להקשות דלמה לי כולי האי הוה ליה
למימר מיד יזכור יום המיתה? זו השאלה

האב לא פעל זאת, אלא זה מתוך שהוא נולד עם טבע ונטייה מסויימים, אך אין זה מכריח שהוא יישאר כך. בהמשך החיים הוא יכול להתקלקל ח"ו, והשני יכול להיות הפוך.

כך כתב הרמב"ם בפ"ה הל"א, רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק, הרשות בידו. ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע, הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה [בראשית ג', כ"ב], 'הֲיֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע', כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע, וכיון שכן הוא, פן ישלח ידו.

הרמב"ם ממשיך להאריך ביסוד הזה, ובהלכה ד' שם כתב הרמב"ם כך, אילו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע, אם העניינים האלו היו סגורים מראש שזה מה שצריך לצאת, או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים, או למדע מן המדעות, או לדעה מן הדעות, או למעשה מן המעשים, כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים, הם בעלי המזלות, ש"קובעים" את העתיד בצורה מוחלטת, שכך וכך חייב להיות, היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך, הטיבו דרכים ואל תלכו אחרי רשעכם, והוא מתחלת ברייתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשוך אותו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו? ומה מקום היה לכל התורה כולה [המצוות והעבירות], ובאיזה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק? השופט כל הארץ לא יעשה משפט?

זה מה שהרמב"ם מתכוון גם כאן בפ"ז מתשובה, שכתב הרמב"ם, הואיל ורשות כל אדם נתונה לו כמו שביארנו. ואם חטא האדם, אין לו לחשוב כי זהו סימן מתולדתו שעליו להימשך לדרך רעה, אין הדבר כן, אלא הוא

ששאלנו, והעיון יעקב מתרץ עליה תירוץ חשוב מאד, שהעצבות היא אם כל חטאת. אם האדם שרוי בעצבות, לימודו אינו לימוד, ומצוותיו אינן מצוות. הדיכאון והצער גורמות שלא יהיו לו חשק ודחיפה לעשות שום דבר. העצבות גרועה מאד. לכן אם יחשוב האדם כל הזמן על יום המיתה, הרי רח"ל הוא יהיה עצוב. לכן אי אפשר להשתמש מיד בדרך הזו, רק כשאין ברירה. וכך הוא כתב, י"ל כי לפעמים אין העצבות טוב כדכתיב (קהלת ד') 'ושבח אני את השמחה', זהו שמחה של מצוה. ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה, כדאמרין לקמן דף ל"א ע"א ובשבת דף ל'. להכי קאמר תחילה שיעסוק בתורה, או יקרא ק"ש, ואם בכל זה לא יועיל, אזי יזכור יום המיתה וק"ל. [לבטח אתם יודעים מה הם ראשי התיבות וק"ל. וקל להבין. ויש שקשה להם להבין, אז שיחזרו שוב ושוב, ואז יהיה להם קל להבין].

*

רבינו הרמב"ם בהל' תשובה [פרק ז'] כתב בזה"ל, הואיל ורשות כל אדם נתונה לו כמו שביארנו, ישתדל אדם לעשות תשובה ולהתוודות בפיו מחטאיו, ולנעור כפיו מחטאיו, כדי שימות והוא בעל תשובה, ויזכה לחיי העולם הבא. מה שכתב הרמב"ם כמו שביארנו, כוונתו למש"כ לעיל מינה בפ"ה שהאדם אינו מוכרח במעשיו, שיכול להיות צדיק כמשה רבינו, וגם רשע כירבעם בן נבט. אין אף אחד שמכריח אותו לצד האחד, והבחירה בידו. הרמב"ם בפ"ה האריך ביסוד הזה.

למרות שיש מזל לאדם שיהיו לו נטיות לדברים מסויימים, הוא יכול להתגבר עליהם, ואין אף אחד שמכריח אותו לכאן או לכאן. יתכן שיש אדם שיותר קל לו, ויש אדם שיותר קשה לו. יש אדם שנולד בכיוון של אדם שליו ורגוע, חפץ במצוות, ויר"ש. ויש שלא. לפעמים אפשר לראות אפי' על ילדים, אב לילדים שמבחין ומתבונן יכול לומר כי לילד מסויים יש נטייה לקדושה, ולשני לא. רואים זאת במוחש, והנה

יכול להשתנות. ישתדל אדם לעשות תשובה ולהתוודות בפיו מחטאיו, ולנעור כפיו מחטאיו [כמו שמנערים פסולת], כדי שימות והוא בעל תשובה, ויזכה לחיי העולם הבא. אפילו שחטא, יחזור בו לפני המיתה.

כך נראה לעניות דעתי הפשט הפשוט, ואיני יודע מדוע בספר שם טוב נראה שהבין אחרת, שכן הוא כתב בזה"ל, הואיל ורשות כל אדם נתונה לו וכו', כלומר ומעותד האדם לבוא לידי חטא, כמו שנאמר [קהלת ז', כ'], 'כִּי אָדָם אֵין צָדִיק בְּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא', לפיכך ישתדל האדם לעשות תשובה וכו'. רואים שהוא הכניס זאת ברמב"ם, ואיני מבין מדוע הוא הכניס זאת כאן. שאף הדבר נכון מצד עצמו, אך הרמב"ם לא התכוון לזה. מש"כ הרמב"ם שרשות כל אדם נתונה לו, אין הוא התכוון שאם כן הוא יוכל לחטוא, אלא הפוך. הוא בא לומר שכיון שדלתי התשובה אינם סגורים בפניך, עליך לחזור בתשובה.

גם צריכים להבין, מהו שאומר הרמב"ם ישתדל, וכי זו אינה חובה אלא רק השתדלות?

כנראה שהרמב"ם מתכוון שחובת התשובה אינה בכל שעה ושעה. ואף שפשוט וברור שהחוטא חייב לשוב בתשובה, אך הוא יכול לומר שהוא אינו חייב לחזור מיד. ודאי שזה רצוי, אך אין זה חובה. זמן התשובה המוכרח הוא רק ביוהכ"פ, ועוד לפני כן בעשרת ימי תשובה, וכמו שכתוב לעיל מינה בפ"ב הל"ו, אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר וכו'. יום הכפורים, הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים. והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכפורים. ביום הכיפורים אי אפשר לומר שהוא יחזור בתשובה אחרי כן, עתה הוא צריך לחזור בתשובה.

זכורני לפני שנים רבות, כשהייתי מתפלל בבית הכנסת תפארת אחים (דריין), שם התפללו בכל חודש אלול ועשי"ת אשמורות בשעה שלוש, ומתחילים שחרית בשעה חמש, עוד לא היה אז המושג שעון קיץ, וב"ה היו ציבור... פעם אחת, בעשי"ת, אני רואה שאין ציבור, והתפלאתי. כבר הגענו לוידוי, למרנות, ובקושי היו כמה אנשים בודדים. השתוממתי, ולא ידעתי מה קרה היום. עבר על ידי זקן א' זצ"ל יר"ש ושאלתי אותו, איפה כל הציבור? הוא לחש לי ואמר דרך בדיחותא, "הם יקומו אחרי עשרת ימי תשובה"... וכוונתו ברורה.

האמת שהוא ואני לא ידענו שבאותו היום היתה חתונה למשפחה מהם, והם ישנו מאוחר. חזרו בשעה אחת עשרה או שתים עשרה, וכיצד הם יקומו אח"כ בשעה שלוש? לכן הם הגיעו רק לתפילה. אצל אבותינו לא היה מקובל לעשות חתונות בעשי"ת. גם היום לא מקובל כ"כ להתחתן בעשי"ת, ויותר מזה בכל חודש אלול, כך נוהגים בדרך כלל בישיבות. זה בגלל ביטול התורה של כל הבחורים. בתימן היה מקובל שאותם אנשים שמצבם הממוני היה דחוק, קבעו חתונתם לעשי"ת, כי אז היה מקובל לקצר ולצמצם בשמחה, משום שהיו צריכים לקום מוקדם למחרת. ממילא גם ההוצאות פחתו. העניים ניצלו את הימים הללו לעשות חתונה. היום כנראה שזה לא שייך בכלל. לצערנו אין שום סדרים ואין כלום.

העניין דלעיל נודע לנו כעת ממה שכתב הרא"ח נדאף במנהגי ומסורת התימן דף רס"ה בענייני עשי"ת אות ד' וז"ל, אם יש עני או יתום בחור ששידך אשה ואין ידו משגת לעשות החופה, משתדלים קרוביו ומיודעיו או זולתם להכין לו צרכי הנישואין. ועושין החופה בעשי"ת, כדי להכריע כף הזכות. וגם שלא יצטרכו להוצאות מרובות לסעודות שרגילין בשאר ימות השנה, כי בעשי"ת מקצרים, ואין מרבין בשמחות וגיל כיתר הזמנים. עכ"ל. ועיין מ"ש בס"ד בש"ע המקוצר סימן קי"א סעיף ד'.

לכן אומר מהר"ש שבזי, בשירתו 'אם תחפצה', ולבש ענוה מימי בחרותך, ומאס וכו'. אם האדם אינו מתרגל מצעירותו לענוה, ואדרבה, התרגל מאז לכבוד ולגאווה, יהיה עליו קשה מאד לשנות זאת.

מסיים הרמב"ם כמקור לדבר, וכן הוא אומר [ישעיהו נ"ה, ז], 'יַעֲזֹב רֶשַׁע דְּרָכָו, וְאִישׁ אֶן מַחֲשַׁבְתּוֹ'. וכוונתו להוכיח כי גם את הדרך צריך הרשע לעזוב, והן העבירות שיש בהם מעשה, וגם את המחשבות, אלו הדעות הרעות שיש לו.

עתה נדבר על מה שנוגע אלינו, זה מה שכתוב בהלכה ב', לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות, ושמא ימות בשעתו, ונמצא עומד בחטאו. הרמב"ם אומר לנו פה הלכה, שלעולם יראה אדם את עצמו כאילו הוא על סף מוות. הכסף משנה מציין את המקור לדברי הרמב"ם בזה"ל, לעולם יראה אדם עצמו וכו'. פ"ב ממסכת אבות, שוב יום אחד לפני מיתתך. ובשבת פ' שואל (דף קנ"ג). פירשו שכל יום יראה כאילו הוא יום אחד לפני מיתתו נמצאו כל ימיו בתשובה. הגמרא אומרת שהוא צריך לחשוב שהוא מת מחר, אך הרמב"ם מגדיל זאת ואומר כאילו הוא מת בעוד שעה. לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות. כל הזמן הוא צריך לחשוב שהוא ממש חולה, אולי קרוב לגסיסה, והנה המות קרוב בעוד שעה.

וצריך להבין זאת, הרי מה שהגמ' אומרת שיזכור יום המיתה, כבר הסביר לנו העיון יעקב כי המדובר במי שיצאו רוב ימיו ושנותיו, ואי אפשר לומר שהרמב"ם מתכוון לזה. א', מפני שהרמב"ם בכלל לא מזכיר את דברי רבי יוחנן ביומא, כיון שעברו רוב שנותיו של אדם בתשובה שוב אינו חוטא, ושנית, מפני שאפילו אם כן, משמעות ופשטות דבריו שהוא מתכוון לומר זאת על כל אדם.

*

בהלכה ב' [בפ"ז שם] כתב הרמב"ם כך, לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות, ושמא ימות בשעתו, ונמצא עומד בחטאו. לפיכך ישוב מחטאיו מיד, ולא יאמר כשאזקין אשוב, שמא ימות טרם שיוזקין. הוא ששלמה אמר בחכמתו [קהלת ט', ח'], 'כָּכֹל עֵת יִהְיֶה בְּגִדֶיךָ לְבָנִים, (וְשָׁמֶן עַל רֹאשְׁךָ אֶל יַחְסָר)'. וכי כוונת שלמה המלך לומר שילבש האדם בגדים לבנים כפישוטן? ברור שכוונתו היא בדרך משל, שילבש האדם בגדים נקיים, וכמו שכתוב [ישעיהו א', י"ח], 'אִם יִהְיֶה חֲטָאֵיכֶם כְּשָׁנִים, כְּשֶׁלֶג יִלְבִּינוּ'. בגדים לבנים הכוונה שהאדם יהיה נקי, ויהיו בידו תורה ומעשים טובים.

ממשיך הרמב"ם בהלכה הבאה, אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה, כגון זנות וגזל וגניבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מן הכעס. אפילו הכעס, אם האדם הוא עצבני, וכל דבר מרגיז אותו, הוא צריך לחנך את עצמו שלא לכעוס, שילמד מוסר, אומר הרמב"ם עוד, ומן האיבה, ומן הקנאה, ומן ההתול, ומרדיפת הממון, והכבוד, ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן, מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואלו העוונות קשים מאותן שיש בהן מעשה, שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש מהם, משום שהם נהיים לו כטבע וכמדה, שכן אם האדם גזל, אין בכך הרגל, אם הוא לא עשה זאת פעמים רבות ובאופן שיטתי, כי הגזלן יכול להחזיר את הגזילה, אך מי שמתרגל למדות האלו, הוא נשקע בהם, וקשה לו לפרוש מהם.

אומרים בעלי המוסר, וכמדומני שזה בשם הגר"י סלנטר, ויתכן שהוא בשם הגר"א, כי היותר קל לעבור על כל הש"ס עשרה פעמים, מאשר לתקן מדה אחת... זהו שאומר הרמב"ם שאם האדם חזר ושנה, התרגל בדרכו, ופתאום בגיל חמשים הוא צריך להשתנות, הנה זה קשה עליו מאד.

להיות עצב ומדוכא כל הזמן. זהו הצד השני. הדרך הממוצעת היא להיות, שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות.

ועתה בואו נתבונן, את זה הרמב"ם אומר לנו בהל' דעות, ועתה בהל' תשובה אומר הרמב"ם כי לעולם אדם צריך לראות את עצמו כאילו הוא נוטה למות. וקשה, כיצד הוא יכול לשמוח?

שאלה מהקהל: השמחה היא כשהוא עושה מצוות?

תשובת מרן שליט"א: ואם כן, בזמן שאין הוא עוסק במצוות, האם יהיה עצוב? יחשוב אז על יום המיתה? חושבני יותר מזה. הרמב"ם כתב, לעולם וכו', לומר שאפילו בזמן שהוא עושה מצוה, גם אז צריך לחשוב על המוות? לדברך יש חילוק, בזמן תפילת שחרית, יהיה שמח. ואחר השילוש, הוא צריך להתחיל להתעצב... ועד מתי?

שאלה מהקהל: יש בזה עוד בעיא אחרת של שלום בית, כי הרמב"ם אומר שהאיש לא יהיה עצב בביתו?

תשובת מרן שליט"א: אכן כן. בהל' אישות פרק ט"ו. [הלכה י"ט בזה"ל, ולא יהיה עצב ולא רוגז].

שאלה מהקהל: שמא יש לומר כי כוונת הרמב"ם באמרו לעולם היתה להורות על תדירות העניין, אך לא בכל רגע ורגע. אולי צריך האדם לחשוב על כך בקרי"ש?

תשובת מרן שליט"א: אבל הרמב"ם אומר שמא ימות בשעתו. א"כ תחליט, עתה בשעה עשר, אחר שכבר השלים את התפילה וכו', וכי עתה אין הוא יכול למות? לא שייך. אם הרמב"ם אומר שהוא עלול למות בכל שעה, הרי זה נכון לכל היום.

ובעיקר הדבר צריך להבין, אם יחשוב האדם כל הזמן שהוא ממש נוטה למות, הרי הוא יהיה מסכן. הוא יהיה עצוב כל הזמן. והרי ביארנו שזו כוונת הגמרא המביאה שאם רואה אדם את יצרו מתגבר עליו, שתחילה יעסוק בתורה, ואח"כ יקרא קרי"ש, ורק בסוף כשכלו כל הקצין, אומרים לו שיזכור יום המיתה. לא מזכירים את העצה הזו רק בסוף, כדי שהאדם לא יהיה עצב, ולכאורה הרמב"ם פה אומר דבר שקשה לעמוד בו ולקיים אותו.

ואמנם, יש מקור לדברי הרמב"ם, כי הגם שלשון הגמרא בשבת הנ"ל היא שוב יום אחד לפני מיתתך, ישנו מאמר דומה בתנא דבי אליהו [פרק י"ג, והובא בס' הליקוטם כאן] יאמר **אדם לעצמו, שלאחר שעה מיתה.** הרי שישנו מקור לדברי הרמב"ם.

אלא שמאידך גיסא צריכים להבין, והרי הרמב"ם עצמו בהלכות דעות אומר שאדם צריך להיות שמח בכל ימיו, וכיצד יתקיימו שני מקראות הללו?

הרמב"ם בהל' דעות מסביר כי הדרך הממוצעת היא הראויה. האדם לא ילך קיצוני במידותיו, לא יהיה פזרן מדאי, ולא יהיה קמצן מדאי. לא סבלן מדאי, ולא כעסן, וכן הלאה. כך מאריך הרמב"ם לפרט את הגדרים בפ"א וב' מהלכות דעות, ובהלכה ד' כתב כך, ולא יקפוץ ידו ביותר. לא יהיה קמצן, סוגר ידיו. ולא יפזר ממונו. אלא נותן צדקה כפי מסת ידו, ומלוה כראוי למי שצריך. לא מפזרים את הכסף, מלווים בקלות ובלי חשבון. אם זה נחוץ, אפשר, אבל לא להגזים. ולא יהא מהולל ושוחק, ולא עצב ואונן, אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות, וכן שאר דעותיו, ודרך זו היא דרך החכמים. הרמב"ם אומר שלא יהיה האדם מהולל, כלשון הכתוב וקהלת ב', ב' ל' שחוק אַמְרָתִי מְהוּלָּל. וְלִשְׁמִיחָה מִה זֶה עֲשֵׂה. לא מתהוללים, משתגעים או מתבדחים כל הזמן, זה קיצוניות שאינה ראויה. ומצד שני, לא

בפתאומיות גמורה. וכי משהו מבטיח לך שלא ייארע לך כך? יכול להיות גם יונה, ואפילו זבוב. כך אומר החובות הלבבות, 'ממדבר וזולתו'. גם מבעלי החיים אפשר ללמוד ולעשות חשבון נפש.

ויעלה על לבו קרבת קצו ובוא המוות אליו, בעת שהוא רואה מיתת שאר החיים פתאום, ממדבר וזולתו, מבלי הקדמת ידיעה בדבר ולא רמז ולא מועד ידוע, שיהיה בטוח מהיותו בו, איננו מתעכב מבוא בכל חדש מחדשי השנה, אין חודש שלא מתים בו. ולא ביום מימות החדש, וכי ישנו תאריך בחודש שלא מתים בו? אפשר למות בשלושים ימי החודש. ולא בשעה משעות היום, אין על זה הגבלה. אפשר למות בהנף, ואפשר למות בחצות הלילה. עלולים למות בחצות היום, ובכל שעה, לפנות בוקר, וכן הלאה בכל שעות היום. ואיננו בא בימי הזקנה, מבלעדי הישישות והבחרות והנערות והילדות והינקות, אך הוא קורה את החיים בכל זמן ובכל עת ובכל מקום. לשון החובות הלבבות כבדה מעט, כיון שתרגמוה מערבית. ועיקר כוונתו באמרו ואינו בא וכו' היא לומר שאין המיתה הולכת מהסוף להתחלה, היינו שדוקא כשיהיה זקן הוא ימות. שזה אינו, שהרי יתכן למות גם בישישות או בבחרות.

ומשמע לפי הלשון שהישיש הוא צעיר יותר מן הזקן, ואף שבדרך כלל מקובל שהישיש הוא מבוגר יותר מהזקן, וכמשמעות הלשון ישיש, יש יש. מזקין יותר ויותר. אבל בספר טוב הלבנון פירש פה כי ימי הישישות הם קודם הזקנה, וישנם דעות כאלו. ישנו פסוק ודהייב ל"י יִזְקֶן וְיִשֵּׁשׁ. גם הריטב"א אומר זאת עמ"ס אבות [פרק ה' משנה כ"א], שישיש הוא בן ששים. ועכ"פ יש עוד מפרשים ואומרים כי הישיש הוא לפני הזקן. [לאפוקי מהערה פוגעת שכתב בזה המתרגם החדש של חובות הלבבות, נגד ר"י תבון. והרחבנו בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת חיי שרה על הפסוק 'בשיבה טובה זקן ושבע'. עכ"פ כוונתו ברורה כי המות יכול לפגוש את

הרמב"ם אומר בפ"ב מהל' דעות הלכה ז', לא יהא אדם בעל שחוק ומהתלות, ולא עצב ואונן, אלא שמח. כך אמרו חכמים, שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה. וציוו שלא יהא אדם פרוץ בצחוק, ולא עצב ומתאבל, אלא מקביל את כל האדם בסבר פנים יפות.

מצד שני, אף שהרמב"ם נראה כמחדש שהאדם צריך לחשוב כל הזמן שהוא על סף מוות, אבל הוא צודק. וכי האדם יודע מתי הוא ימות? וכי יש חודש שמתים בו, או יום בשבוע המיוחד למיתה? וכי קצוב זמנים או שעות שמתים בהם או שלא מתים בהם? אין דבר כזה. מוות הוא דבר ללא גבול וללא זמן.

זהו אחד מחשבונות הנפש שכתב רבינו בחיי בן יוסף בן פקודה הדיין בספרו חובות הלבבות. אחרי שער התשובה פרק ז', בא שער חשבון הנפש פרק ח'. שם הוא מביא שלושים חשבונות, והאחד מהם הוא נוגע לזמן המוות, וכך הוא כותב, והששה עשר, חשבון האדם עם נפשו על אורך זמן עֲמָדוֹ בעולם, ויעלה על לבו קרבת קצו ובוא המות אליו, בעת שהוא רואה מיתת שאר החיים פתאום, מִמְדָּבָר וזולתו, מבלי הקדמת ידיעה בדבר ולא רמז ולא מועד ידוע. בפתע פתאום הוא רואה אנשים שנפטרו.

היום המציאו לזה שם, "דום לב". פתאום אדם רח"ל נסתלק מעולמו. כשרואה האדם דבר כזה, הוא צריך להתעורר, וכי יש לו בטחון שלו זה לא יקרה?

ומה שאמר החובות הלבבות 'ממדבר וזולתו', חושבני שחידש בזה החובות הלבבות חידוש גדול, ויפה הסביר כאן הפת לחם, בני אדם ושאר בעלי החיים. בני האדם נקראים מְדַבְּרִים, כי בעלי החיים לא מדברים – דצח"ם. ומשמע א"כ כי כשרואה אדם אפילו בעל חי מת, גם צריך לעשות חשבון נפש, וכי משהו הודיע לו שהוא ימות? פתאום חתול נדרס וכו'. אם רואים חתול מת, יש על מה לחשוב... והרי זה היה

האדם בין בהיותו בחור, ובין בהיותו נער, ואפילו ילד או יונק.

אי אפשר לומר שהמוות הוא אינו מפחיד, והלא דוד המלך אומר [תהלים נ"ה, ה'ר'], לְבִי יִחִיל בְּקִרְבִּי וְאִימֹת מוֹת נָפְלוּ עָלַי: יִרְאָה וְרֵעַד יָבֵא בִּי, וְתִכְסְּנִי פְלָצוֹת: אבל צריכים להבין ממה הפחד...? אכן, מפחיד לראות את אפסיות האדם. מפחיד לראות אותו במיתתו. הקב"ה לוקח את נשמת האדם ואומר, "קחו את שלכם". גוף האדם הוא הבל וריק. מפחיד.

הפחד מהמוות הוא שהולך האדם לעולם האמת, והוא לא תיקן את עצמו. זה מפחיד. הוא צריך ליתן עתה דין וחשבון. אך כשמתבוננים נכון, המטרה בכל חיינו היא בשביל העוה"ב, אם כן אדרבה, המוות צריך להיות זמן שמחה. זהו בעצם ייעוד האדם. הפחד הוא שלא נגיע בעוד שאתה מלוכלך ח"ו, ולא נקי מהעבירות. הרי שבמיתה יש בעצם את שני הדברים. ההסתכלות צריכה להיות נכונה.

כנראה שזו כוונת הרמב"ם. ודאי שצריך האדם להיות בשמחה. והרי אם יראה האדם את עצמו כנוטה למות, אין זה מפחיד, אלא אדרבה הוא צריך לנצל זאת לחזור בתשובה. וכשתתקן את עצמו, ה"ז מצויין. מובן כי התכלית והמטרה של המיתה היא משמחת.

מפורסמים דברי רבינו יונה במס' אבות פ"ד [משנה י"ב בדפוס שלפניו, על המשנה, רבי שמעון אומר, שלשה כתרים הם. כתרי תורה, וכתרי כהונה, וכתרי מלכות. וכתרי שם טוב עולה על גביהן. וזה לשונו, חשוב יום המות, על יום הולדו, למי שנפטר בשם טוב. ואם בני אדם שמחים על הלידה, ועצבים ביום המיתה. כי אין בהם תבונה. משל למדינה, שהספינה פורשת מן הים ליבשה, וספינה הנכנסת מן היבשה לים, לזו שנכנסת, מנגנין ועושין שמחות. לזו שפורשת, אין עושין כל עיקר. לאותה שפורשת אין עושים שמחה. והלא אנשי אותה העיר שוטים הם, כי באותה שעה שנכנסת לסכנת הים, היה להם להתפחד עליה, ולא לשמות. וכשיצאת וניצלה מן הסכנה הגדולה היה ראוי

וימשל בזה, כאילו המלך הפקיד אצלו פקדון, ולא קצב לו זמן להשבתו. וציווהו שיהיה מצפה לו בכל עת, כדי שלא ילך למקום אחר, ושיהיה נמצא עת שיבקשהו המלך. המלך דרש ממנו שלא יתרחק לו תירוץ, נסעתי וכיו"ב. הוא צריך להיות מוכן להחזירו בכל עת. היתכן לסור ממקום המלך בעוד שהפקדון בידו? אתה חייב להיות מוכן להחזיר את הפקדון בכל עת, וכמו שצריך. כך האדם, הוא קיבל מקונו נשמה טהורה, והוא צריך לראות כיצד הוא מחזירה לקב"ה בכל זמן נקייה וטהורה.

ויש שממשל, במי שיש עליו חוב בלי זמן קצוב והוא מצפה לבעליו בכל עת, לא תנוח נפשו עד שיפרענו. וכאשר יחשוב האדם עם נפשו על אורך עמידתו בעולם. יאמר האדם, כמה עשרות שנים אני חי בעולם, ויזכור, כי קהל מחבריו נסעו אל העולם האחר קודם ממנו, בעת שהיתה תקותם חזקה לחברת העולם. אותם חברים היו בגילו, ואפילו יותר צעירים, וכבר נסעו הלכו. 'אהובי וחמודי נסע וילך. לא ידעתי אנה הלך. אכן סעפי ישיבוני כי הלך אל בית המלך'.

ולא ראה לנפשו יתרון שיחייב לו התאחרו מהם. יאמר האדם לעצמו, מדוע תחשוב כי לך מגיע להאריך ימים יותר מהם? וכי אתה בריא או יותר חזק מהם? וכי לך יש איזו סיבה שתאריך ימים יותר? וכי אתה מחוסן ממחלות? מלאך המות לא יכול להתקרב אליך? יקצר תוחלתו בעולם ויחיל לאחריתו, ויחשב בצידתו לעת נסיעתו, ויחשב עם נפשו קודם יום החשבון. החובות הלבבות מוסיף להאריך שם על כך שלב חכמים בבית אָבֶל וכו', יעו"ש.

ההבדל שבין יום הלידה לבין יום המיתה, ומתי ראוי יותר לשמוח.

הולד הנולד לבני, יחיה חיים נצחיים לעבודתך וליראתך בטוב טעם ודעת, החייהו והעמידהו. ואם להיפך חס ושלום, אז בבקשה ממך שתמיתהו עכשיו, ושם תהא קבורתו.

מבהיל הרעיון. האם מישוה שמע על עוד סבתא או אמא שיתפללו כך? רק אם הבן צדיק, שיחיה. ואם לא ח"ו, שימות עכשיו, בעודו תינוק. והשם שמע תפילתה, ונעשה רב וגדול ביותר. אשרי חלקה ואשרי יולדתו, ואשרי ואשרי חלקו ונב"מ. כן כל אדם צריך תמיד להתעורר בתפלה על בנו, שיהיו ישרים ותמימים בעבודת השם יתברך.

כנראה שאותה סבתא הרגישה משהו, ואיננו יכולים לדעת בדיוק מה. ראו איזה סימנים המעידים על גדלותו העתידה. כך סיפרנו בעבר [שיעור מוצש"ק כי תצא ה'תשע"ח] גם על מהר"ח ויטאל, בעניין שרטוטי הידיים שלו. ישנן נשמות גדולות שיורדות לעולם, ולפי כל מיני סימנים אפשר לדעת כי הנשמה היא חזקה מאד. אך הבחירה היא ביד האדם לבדו, הוא יכול להיות אחת מהשתיים, או חכם וצדיק גדול, או בדיוק הפוך ח"ו. כנראה שהיו לה איזה סימנים שאותו הנכד שלה עומד להיות כזה, ואי אפשר לדעת מה יהיה בסופו.

צריכים לדעת שבאותו הדור שלפני מהרי"ץ, זהו הדור שגלו למוזע, היה מעט קלוקל. דיברנו על כך בעבר, לפני שנים רבות, בקשר לאיגרת מוסר של מהרי"ץ. מובן כי היה לה פחד מזה, כי בד"כ בדורות שאנו היכרנו לא היה חשש כזה. היא בגלל הדור הקשה חששה מכך, ולכן היא התפללה, וב"ה זכתה בעבור תפילתה לנכד שהאיר את ישראל בתורתו וקדושתו. מבחינתה היא העדיפה שאם הוא יגדל בצורה לא טובה, שימות כאן. ב"ה שמהרי"ץ יצא על הצד הטוב.

שאלה מהקהל: לא הבנתי למעשה את התירוץ, האם שמחים או עצובים?

לנגן ולשמוח. כך כשנולד אדם, ראוי לפחד עליו, אם ילך בדרך טובה, ואם לאו. וכשנפטר בשם טוב מן העולם, ישמחו עליו רעיו ואוהביו, והם עושין בהפך. כשנפטר האדם בשם טוב מן העולם, צריכים לשמוח, ולא להתעצב.

בספר הפדות והישועה למה"ר שלום מנצורה [דף מ"ז], סב מהר"י הלוי זצ"ל כתב כך, וכבוד אדוני אבי נע"ג הגיד לי, שפעם אחת הגיע לעיר יהודיים, נוהגים ביום לידת הבן היו בוכים ומצטערים, וביום שימות אדם שמחים ומודים ומשבחים. ויתמה על זה המנהג, וחיו לשאול מהם זה הדבר הגיעו. והשיבו, שביום צאתו לאוויר העולם הם בוכים כנ"ל, ומתפללים עליו שלא יצא לתרבות רעה כשיגדיל, אבל בהסתלקו בְּיָשָׁר ודתו, אז הם שמחים על יום אסיפתו, כי טוב הוא ומעשיו טובים. ואסמכתא מקרא, 'סוף דְּבַר הַכֹּל נְשָׁמָה, אֶת הָאֱלֹהִים יִרְא, וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמֹר, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם' [קהלת י"ב י"ג].

הפדות והישועה מספר שכך היתה עיר שראה אותה אביו. מאידך אני לא בטוח שאכן הגיע אביו לעיר כזו. יתכן שהוא סיפר לו זאת כשהוא היה ילד, ולא ראה את זאת אביו אלא ברבינו יונה, והוא עשה לו מזה סיפור. הוא מעצמו חשב שזאת הכוונה. אינני יודע אם יש עיר כזו. אולי יש כזאת עיר, ומסתמא שאין. בכל אופן לא של יהודים. ועיין בספר יוסיפון [הוצאת הומינר ירושלם ה'תשל"א דף ת"ב], לגבי חכמי הודו שבמותם עושים כל מיני זמר וכו' יעו"ש, ובספר גנזי המלך לר"ד טורש דף 139. כנראה זה היה מונח אצלו בזיכרון, והסיפור לא היה מונח בראשו היטב. הראיה שאין חידוש של ממש בדברים הללו יותר ממה שכתוב ברבינו יונה דלעיל.

מוסיף מהר"ש מנצורה, וגם אני שמעתי, שביום שנולד מהרי"ץ נ"ע דיין דק"ק צנעא, בן כמ"ו יוסף צאלח נע"ג, יצאה זקנתו לחצר הבית, והיתה מתפללת ואומרת, רבנו של עולם, אם

תשובת מרן שליט"א: עתה נחדד את הדברים יותר טוב בס"ד. מוות הוא מפחיד, למי שלא מתרגל אליו. פתאום הוא רואה את המוות בעיניו, והוא נבהל. אך המוות אינו מפחיד מצד עצמו. אם האדם חושב ומבין שהתכלית בכל חייו היא רק לאחר המוות, ומכח זה הוא עושה תשובה ומתקן את דרכיו, הרי בסופו של דבר, המוות רק שימח אותו. שילוב של שני הדברים, שהוא צריך לחשוב גם על התועלת שבמיתה, שעל ידי הפחד ממנה, הוא יתחזק. אזי בזכותה הוא יהיה שמח ונקי.

בהקשר לזה ראיתי גם בפיוט לאחד מאבות אבותי. דיברנו בעבר באריכות על פיוט אחר של מה"ר שלמה בן יעקב, 'ברוך אדיר במרומים'. בנו מה"ר סעדיה, שהנני דור חמישי ממנו, חיבר בקשה, שנדפסה בספר נפש כל חי הלכות אבילות ודף קמ"ח-ק"נ. תוכן הבקשה היא תוכחת מוסר לנשמה ולגוף. מחשבתו שאקריא בפניכם כעת ממש האירה את עיני. וכך הוא פותח את תוכחת המוסר, שמעו לי רעי וחברי, הקשיבו לתוכחתי והאזינו למוסרי, שס"ה גידי ורמ"ח איברי, כי חטאתי לי"י מנעורי: הפיוט מביא שיחה כביכול בין הנשמה לגוף, ואקריא כעת קטעים ממנו.

הגוף אומר לנשמה, נשמתי סורי מאחרי היצר, כי כל דרכיו הבל וגם שקר, שמעי נא לעצתי בקו היושר, תכתבי לחיים בתוך הספר: כך יוכיח האדם את עצמו. נשמתי דעי מה תאמרי לאל, בעת שיאמר לך מי זה לך חלל, אהה עליך ביום עמך לפני האל. מי זה לך קרוב, וגם יהיה גואל: גופי ידעת מה אחריתך, לתוך קבר תובל, ותשכב על צדך, והמלאך עומד ומוציא פינקסך, וגם ידך תחתום על כל מפעלך: האדם יעורר את נפשו, נשמתי האצולה מאור העליון, והיום מלוכלכת בחטאים ועוון, מה תאמרי לאל יום בדיןך יעיין, קבלני בתשובה וגם יהיה לי יתרון: גופי היום לפניך אור ולמחר אפילה, לתוך קבר תובל ותושלך כנבלה, ואחריך מספר בכי ויללה. אם מעשיך טובים טוב, ואם לאו קללה:

בית לפני הוא אומר משהו, שממש מאיר לעניינינו את העיניים, נשמתי מהרי בתשובה, בלב שמח ברצון ובחיבה, ינחילך עדן וכל מדה טובה, ויהיה לך חלק לעולם הבא: הוא מזכיר את יום המוות, שהוא מתאר לאדם שירגיש כיצד הוא יושב בקבר, וזורקים אותו אלי קבר, ומצד שני הוא אומר לחזור בתשובה בלב שמח, ברצון ובחיבה. מובן כי שני הדברים גם יחד נכונים. כשאדם חושב על המוות כל הזמן, המוות אינו מפחיד אותו.

מספרים על הגרי"ח זוננפלד, מגדולי ירושלים, שבגיל בערך שמונים לחייו נחלה, והיה מצב קשה, שמדי פעם בפעם הביאו רופא למיטתו, והיה אומר הרופא תעשו כך וכך. באחד מהימים הגיע הרופא, ושלא כדרכו לשוחח הם הגרי"ח עצמו, שוחח הפעם הרופא עם בני הבית, עם המשפחה, האשה והילדים. התלחש אתם. שאל הגרי"ח, "מה הרופא אומר? אני רוצה לדעת", ולא ענו לו. לא התייחסו. משראה הגרי"ח שאין עונים לו, שאל, "האם הרופא אומר כי כעת זה הסוף? אדרבה, אל תסתירו ממני. אל תפחדו לומר לי. כבר ארבעים שנה אני חושב על כך. המוות אינו מפחיד אותי. אני רק מבקש בכל זאת לדעת אם כעת זה הסוף, כי אני רוצה להתכונן. אדרבה, תאמרו לי זאת בלי להסתיר, ואין בכך כלום..."

מדת האמיצות הנהוגה בנובהרדוק. מעשה שהיה עם הגר"י גלינסקי זצ"ל בעניין זה, ודברי חיזוק לבני עדת ק"ק תימן יע"א בדבר מדת האמיצות.

כעת תשמעו משהו מיוחד, מהגר"י גלינסקי זצ"ל. הרב גלינסקי הוא מחניכי ישיבת נובהרדוק המפורסמת. סגנון מוסר מיוחד היה לה, הפוך משיטת קלם. לא ניכנס כעת לאריכות בזה, כיון שהזמן קצר והמלאכה מרובה. מייסד השיטה הזאת, הוא תלמיד של הגר"י סלנטר, הלא מה"ר יוסף יוזל הורביץ.

הקברות כדי שתדבק בו רוח טומאה [סנהדרין ס"ה ע"ב], 'ואיזהו שוטה, זה הלן בבית הקברות [חגיגה ג' ע"ב]. והכל ידעו שבלילה באים הנפטרים, רוחות המתים, לטבול במקוה הטהרה בו מטבילים את המתים בחדר הטהרה. איני יודע מה המקור לזה, אך כך היה מפורסם אצלם. איני מבין מדוע הם צריכים לטבול בכל לילה, אך כנראה שזה גם תיקון. פחד נורא לטבול שם, וסכנה עצומה. כי הנפטרים עלולים להזיק למי שבא בתחומם ומפריע לטבילתם. ובשלמא המתים, זהו חלקם ונחלתם. ישמרנו ה' מכל צרה!

החלטתי ללכת בחצות הלילה לבית הקברות, איזה פחד, ולהיכנס לחדר הטהרה האפל, השורץ רוחות, ולטבול במקוה של המתים! איזו אמיצות! "לא קם ולא זע", אומץ מוחלט!

הלכתי. בית הקברות היה מחוץ לעיר. שררה עלטה, רק המצבות הלבנות בהקו, כעדים דוממים לאמיצותי. נכנסתי בפתח האפל של חדר הטהרה, וגיששתי דרכי. החושך היה מוחלט. לבי הלם כקורנס. כבר לא ידעתי האם הולך אני לעשות מעשה אומץ או טפשות, להתגרות בנפטרים. נדמה היה לי שאני שומע את המים רוגשים. הרוחות טובלות. אבל אם אומץ, אז עד הסוף.

פשטתי בגדי במהירות, גיששתי דרכי אל המים, ואכן רגשו. טבלתי רגלי, היו קרים כקרח. החלטתי, אטבול אחת, ואנוס. ירדתי, ולפתע דרכתי על גולגולת!

היא צפה מולי אל פני המים, חיוורת כמת, גם בחשיכה ראו. לבי ניתר, אפילו לצרוח לא אצרתי כח, גרוני נשנק באימה. קפצתי אחור. זהו. נגמר. הוא כבר לא היה מסוגל לטבול. חצי גוף הספיק לו. התלבשתי בחפזה ונמלטתי מהמקום. ידעתי שהיתה זו שטות. לא מתגרים בנשמות הנפטרים. מזלי, שלא הזיקני. רצתי כל עוד רוחי בי, וחזרתי לעיירה.

בספר שיחות נובהרדוק [ח"ג שנת ה'תשע"ד עמוד ע"ז] נכתב כך, בנובהרדוק לא הסתפקו בדיבורים בענייני תיקון המידות, אלא נקטו במעשים. בכל חודש עסקו בתיקון מידה אחרת. במרחשוון, בשבירת האנוכיות וקניית מידת ההטבה. בכסלו, בשבירת הנהייה אחר המותרות, ובקניית הסתפקות במועט. בטבת, בשבת, בחישול הבטחון. ובאדר, בקניית האמיצות. "לא קם ולא זע"! לשרש את הפחד, לקנות אומץ לב, לא להירתע מפני כל! חזק ואמץ, אל תירא ואל תחת! אחת משיטות נובהרדוק היא לא להיות פחדנים, כמו שכתוב על מרדכי [אסתר ה', ט'], וְלֹא קָם וְלֹא זָע מִמֶּנּוּ. לא פחד מרדכי מהמן [שם ג', ב'], וּמִרְדֵּכִי לֹא יָכַרְעַ וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה. בנובהרדוק עשו שיטות ללמד את האדם שלא להתבייש מהחברה.

כל בן ישיבה בנובהרדוק חיפש לעצמו תרגילים מעשיים באמיצות. היו שהלכו לאסיפות של הקומוניסטים הכופרים, ועלו לבימה לשאת דברים נלהבים בגנות רעיון התעותעים ולקרוא לדבוק בדת האמת. איזו סערה חוללו! שיתרגלו שלא לפחד. היו שעמדו בשוק ועוררו את התגרנים היהודים לבל יבלו ימיהם בהבל, שיחוסו על חייהם ויקבעו עיתים לתורה. אם היו להם שומעים, מה טוב. ואם לעגו להם, טוב לא פחות, התחשלו באמיצות!

מספר הרב גלינסקי על עצמו, חשבתי לעצמי, איזה דבר אמיצות אעשה? [אגב לפני שנמשיך נזכיר כי בסופו של דבר זה עזר גם לנו. כשהוא עלה לארץ, ובמחנות העולים התימניים, נכנס הרב לתוך המחנות, והציל תימנים רבים מעון, בתוך כל הרשע והפשע שהיה פה. אשריו ואשרי חלקו. זה מכח השיטה שהתרגל אליה בצעירותו]. ועלה בי רעיון נועז, שמעביר צמרמורת:

כולם יודעים שלא הולכים בלילה לבית הקברות. הלילה הוא זמן שליטת המזיקין, ואמרו בגמרא, שהדורש אל המתים, לן בבית

תראו, שיטת נובהרדוק היא קשה, שאפילו בארץ רובם ככולם לא המשיכו בה. אפילו הסטייפלר היה מתלמידי נובהרדוק. אולי בדברים מסויימים, בחלק מהעניינים שימרו את השיטה הזו. גם הדרך הזו אינה פשוטה, ויש שלא הסכימו לה.

מפורסם הסיפור שתלמידי נובהרדוק (או אחד מהם) הלכו לבקש מבתי מרקחת מסמרים... הם עשו זאת בכדי להיות אמיצים. לא להתבייש מהחברה. הלכו לחנות אריגים, וביקשו לקנות נעליים, עד שצחקו עליו, שחשבו שהוא טפש. אבל הם עשו זאת, בכדי להוריד מעצמם את הגאווה, ולהיות אמיצים.

בספר מעשה אילפס [להר"א טהרני דף רפ"ו] ראיתי כך, וידוע כי הסבא מנובהרדוק, היה מלמד את תלמידיו תרגילים במדת האמיצות, מכיון שר' יוזל ראה את עיקר התורפה באדם בהתחשבותו עם הבריות, מצא להכרח לעקור מהלב את החולשה הזאת בראש. התרגילים עמדו בהם ברוח אמיצה ובעזות דקדושה, על פי דברי חז"ל, "הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים". צריכים לדעת, הלכה פסוקה היא [או"ח סימן א'] שלא ליבוש מפני המלעיגים. בדבר שמבחינה הלכתית צריכים לעשותו, אין להתבייש מהמלעיגים. ויש בכך כללים.

בד"כ החברה מקשה לקיים את ההלכות כתקנן. לצערנו בדברים רבים, האדם אינו מסוגל ללכת נגד הזרם. הוא חושש, מה יגידו ומה יאמרו הבריות. הגרי"י הורביץ ז"ה את חולשא הזאת, וחנך את תלמידיו להתגבר על כך, לעקור החולשא הזו.

מוסיף בספר מעשה אילפס, למטרה זו, היו עורכים תרגילים מיוחדים, שיש בהם להביא לרכישת מדה זו. לא הכל בחרו בפעולות עזות, אבל יש שהיו עושים מעשים מוזרים, כדי להציג את עצמם ללעג בעיני הבריות, ולחשל בזה את כוחות נפשם. יש שהיו מתלבשים בצורה

החלטתי שלא אספר על כך לאדם. ידעתי שהשומעים יתפלגו לשנים. יש דורשים לגנאי, ויש דורשים לשבח. חלק יאמרו שהיתה זו שטות מלכתחילה, ואסור היה להסתכן. והחלק השני יביע ביקורת, איפה האמיצות? אם כבר, מדוע נמלטתי. מדוע לא טבלתי. אבל אני ידעתי שהיתה גם היתה אמיצות. והבריחה, חובת השעה. נראה אותם, מה היו עושים במקומי, אם היו פוגשים ברוח העולה מתוך המים! לא חכמה לדבר...

להירדם כבר לא יכולתי. להתרכז בלימוד, גם לא. בקושי בתפילה. הלכתי לחדר האוכל (אחר שחרית), ושמתי לב שחברי חיוור ונרעש. שאלתי, "מה קרה, אתה נראה רע?" אמר לי, "אינך יודע כיצד אתה נראה! אבל אספר לך מקרה. אנחנו בחודש האמיצות. חשבתי, מה אעשה, במה אתחשל. ועלה בלבי רעיון. כעת אני יודע שהיתה זו שטות". "החלטתי ללכת בחצות הלילה לבית הקברות, ולטבול במקוה שבחדר הטהרה. מספרים שרוחות הנפטרים מתגלות שם וטובלות. פחד פחדים. אין מקום מתאים יותר להפגין בו אמיצות. הלכתי, נכנסתי, פשטתי בגדי וטבלתי. הוא הצליח לטבול טבילה גמורה. המים היו קרים כקרח. ולפתע, בעודני מתחת למים, לא תאמין, אני חש רגל על ראשי! עליתי באחת, ונפטר מולי! אין לך מושג מה ההרגשה".

אומר הגר"י גלינסקי, אין לי מושג! יש לי, ועוד איך. אבל עתה הוכחתי את עצמי, וייסרתי את עצמי, הוכחתי את עצמי: איי, איי, איזה בעל גאווה אתה, בוש והיכלס! מדוע היית בטוח שבמוחך לבדך צץ הרעיון, שאתה לבדך מסוגל להגותו. מדוע לא הבאת בחשבון שעוד מישו חשב כמוך, ועשה כמוך. מדוע חשבת שאתה ואין בלתיך! היה שיעור שלא יישכח. אם לא של אמיצות, הרי של ענוה. יתכן שאין זה אמיצות, אך מוסר השכל של ענוה ודאי שיש כאן.

יש מצוה לאכול בערב יוהכ"פ סעודה המפסקת, לקראת יום כפרת עוונותינו אוכלים סעודה, ויש לכך כמה טעמים.

בש"ע המקוצר [סימן קי"ב סעיף י'] כתבתי בס"ד כך, לפנות ערב אוכלים סעודה המפסקת, (ולא נוהגים לטבל פרוסת המוציא בדבש). ואין לאכול בסעודה זו אלא דברים שהם קלים להתעכל, כגון בשר עוף. וכן לא יאכל ולא ישתה דברים המחממים, כגון מאכלים המתובלים בבשרים וכרכום, וכן ביצים וחלב חם ודגים ויין, ושום צלוי או מבושל.

מקור הדברים בש"ע סימן תר"ח [סעיף ד'], בערב יום הכיפורים אין לו לאכול אלא מאכלים קלים להתעכל, כדי שלא יהא שבע ומתגאה כשיתפלל. למרות שמדובר כאן על יוהכ"פ, כותרת הסימן מורה שמדובר בדיני סעודה המפסקת. מוסיף הרמ"א ואומר, וכן אין אוכלים דברים המחממים את הגוף, שלא יבא לידי קרי. וכן אין לאכול מאכלי חלב שמרבים זרע, אך בסעודת שחרית נוהגין לאכלן. (מהרי"ל).

את המלים האחרונות שכתב הרמ"א, שבסעודת שחרית נוהגים לאכול מאכלי חלב וכיו"ב מדברים המחממים, השמיט בעל השתילי זיתים, ובמפורש כתב, מאכלי חלב, דהיינו חם, או שום או ביצים. כל היום. וזו דעת המגן אברהם והשיירי כנה"ג כאן, שדין זה אינו בדוקא בסעודה המפסקת, אלא כל היום.

והנה, הופתעתי לראות שמה"ר אברהם נדאף כתב שהמנהג אינו כך. וז"ל [מנהגי ומסורת התימן דף רס"ז], סדר המאכלים בסעודה המפסקת כמו ביו"ט, שבתחילה אוכלים מיני פירות, ומיני מגדנות, ומעט י"ש או יין גפן ואח"כ סועדין. י"ש הוא מה שנקרא ערק, והוא הדין כיום קוניאק, וכיו"ב ממשקאות החריפים. יין גפן, הוא היין הרגיל. ויין זה בתימן היה מצוי

מגוחכת. כגון שהיו מניחים את כובעם בצורה הפוכה, או על הצד. יש שהיו נכנסים לחנות של מצרכים מסויימים, ומבקשים למכור להם מצרך מסוג אחר, כגון נעליים בחנות אריגים, מסמרים בכית מרקחת וכדו'. יש שהיו מופיעים בקהל ומכריזים הכרזה מוזרה, ועוד מעשים דומים שיש בהם משום גיחוך. לרוב היו קובעים לכל חודש תרגילים, או פעולות, בפרט מסויים. בחודש ניסן היו עוסקים בהתבודדות. לקחו זאת מברסלב. (אלו אכן מדרגות גבוהות, רק שצריכים לדעת כיצד עושים אותם). באייר, בעקירת אהבת הכבוד. בסיון, קבלת התורה. בתמוז ואב, בידור המידות. באלול ותשרי, תשובה וכו' וכו'.

זו שיטה קיצונית שאיננו יכולים לעמוד בה. אבל אנו צריכים להיות בדרך הממוצעת. יש לציבור התימני יסודות טובים ב"ה, אך אנו צריכים לקחת אמיצות, לא בצורה קיצונית כזו, אבל בצורה ממוצעת, ובדברים החשובים. מדוע רובם ככולם מתביישים ללכת בזמנינו עם פאות? בגלל החברה. ואפילו שלילדים הקטנים שלהם הם מגדלים פאות, הם בעצמם מתביישים מכך. מפתחים. לא נעים להם מבחינה חברתית.

צריכים לדעת שלפעמים אסור להתבייש. חזק ואמץ. להתרגל להיות אמיץ כח.

אודות המאכלים בערב יום הכיפורים ובסעודה המפסקת, ובעניין אכילת אגוזים בראש השנה.

כיון שהזמן קצר והמלאכה מרובה, ורציתי לדבר על עוד דברים, וצריכים לסיים, לכן נדבר כעת בראשי הפרקים. לכבוד שבת שובה ודאי תסכימו שנאריך קצת את השיעור, אבל בבוקר תקומו לאשמורות... אני מקווה שישנתם מספיק בשבת. אני צריך לדבר כעת על דבר חשוב מאד, שהוא נוגע ליום הכיפורים הבעל"ט.

לעשירים בלבד, לכן הוא כותבו בדבר משני. ומוסיף עוד, יש רבים שעושים עוגות מטוגנות בחמאה וביצים לסעודה זו. (אופין עוגות ומריקין עליהן חמאה וביצים טרופות ומערבין הכל עד שיהיו פתיתין). הרי מפורש שאוכלים ביצים. ויש שאוכלין לחם עם מרק של בשר וחלב (רוביא) מתובלת בפלפלין ושומין וכוסבר, ואח"כ אוכלין הבשר כמו בשאר ימים טובים, ואחר הסעודה אוכלין עוד מיני פירות, ענבים, רמונים, אבטיחים, ושותין קהוי, ופוסקין. מילא אכילת אבטיחין, נחא. דוקא מביאים בשם מהרי"ל [אלה רבא סק"ט וכפ החיים ס"ק ע"א] שהיה אוכל ע"ר דעפי"ל, כי הוא מצנן. אך מהר"א נדאף הזכיר זאת דרך אגב הפירות האחרים. מאידך מהרי"ל הזכיר דוקא את האבטיח, כי הוא מצנן. כנראה זה לא אבטיח ממש, אלא משהו דומה לו.

ממשיך מהר"א נדאף ואומר, אין מאכלים מיוחדים ליום זה, אך יש מקומות רחוקים מצנעא שיש אצלם נחלים גדולים שמביאין מהם דגים, ויש שקולין אותן במחבת עם חמאה, וזה מאכל חשוב, כי הדגים של נחלים הם מתוקים ומוטעמים, ואכלים אותו במקום בשר עם הלחם. באיזור צנעא אין נחלים, וממילא לא יכלו לאכול דגים, לקיים את המעשה כמו החייט, אך הוא אומר שבמקומות הרחוקים מצנעא אכלו דגים בסעודה המפסקת. אין שום דבר שנמנעים מלאכלו, זולת דבר המזיק לגוף, או המביא צימאון ביום התענית. איני יודע מהו מתכוון בדברים המביאים לידי צימאון, כי יש שטוענים שדברים המחממים אסורים כי הם מביאים צימאון. אך לפני כן הוא מביא בעצמו כי אכלו פלפלין.

ואכן נראה שהעולם אינו מקפיד בכך. למרות שבפועל מהרי"ץ מביא בהנהגת עיוהכ"פ את החלק הראשון מההלכה הזו בזה"ל, לא ישתה ויאכל יותר מדאי, רק יאכל מאכלים קלים וחשובים. את עניין הדברים המחממים הוא לא כתב. [בספרו מעיל קטון העלה מהרי"ץ את

עניין מניעת המאכלים המחממים, בכלל קיצור עניינים שהעתיק מחמדת ימים, כדרכו בקודש. ומובאים דבריו בהערות שבתכלאל עץ חיים מהדורת רש"ץ ירושלם ה'תשל"ט בדף קפ"ט ע"ב]. והאמת היא שהפרי חדש כתב בסעיף זה על כולו, שאינו אלא מדת חסידות. ועיין עוד כפ החיים ס"ק כ"ט. מובן ממילא כי אין שום טענה על המנהג, כי אפילו בדעת מרן סובר הפרי חדש כי הוא אינו מצד הדין. ואיני יודע מדוע השתילי זיתים התעלם מדבריו ולא כתבם.

ממילא יוצא כי מה שהעלינו בש"ע המקוצר בדינים אלו, הוא כדבר הראוי, וכמדת חסידות להתנהג בו, אך מי שלא נזהר בזה, אין עליו טענה, כמפורש בפרי חדש הנ"ל בזה"ל, כל זה ממדת חסידות לאו מעיקר דינא, וכמו שכתבו התוספות בפרק קמא דע"ז [ה': ד"ה וכדברין], דנוהגין לאכול עופות "ודגים" ודברים קלים. ומשמע שאין בכך חובה מעיקר הדין. וסיים הפרי חדש בראיה מפורשת ממס' יומא [דף י"ח ע"א] על הכהן הגדול. וז"ל, ותדע, דתנן בפרק קמא דיומא [י"ח, א], ערב יום הכפורים עם חשיכה לא היו מניחין אותו לאכול הרבה מפני שהמאכל מביא את השינה, ובגמרא תניא, אין מאכילין אותו לא אתרוג ולא ביצים ולא בשר שמן ולא יין וישן ולא כל דברים המביאין טומאה, מכלל דאינך אינשי שפיר דמי, וזה ברור. זה התחדש לי עתה, שאין העולם מקפיד בהלכה הזו, וכנראה שזה נכון. ובכל אופן, ראוי להשתדל בכך.

אגב, גם עניין מניעת אכילת האגוזים בראש השנה המובא בהגהת הרמ"א [סימן תקפ"ג סעיף ב'], יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים, שאגוז בגימטריא חטא. ועוד, שהן מרבים כיחה וניעה, ומבטלים התפלה (מהרי"ל), לא היה נהוג בתימן, כמ"ש מהר"א נדאף לפני כן [דף רס"ג], אין חוששין למש"כ רמ"א, שאין לאכול אגוזים שהוא בגימטריא חטא. כנראה שבמשך הזמן היו כאלו שהקפידו אחרי שראו את הרמ"א, אך לא היה זה המנהג המקובל והכללי.

בזה, יעו"ש. הדרכי משה אומר בעצמו שהעניין הזה אינו נראה לו כ"כ, ואף שהוא מביא את הטענה הנ"ל, הוא מוסיף להביא כי מהרי"ל בן הסכים למנהג, ולא בגלל שאגוז בגימטריא חטא, אלא בגלל טעם של כיחה וניעה, שהוא מפריע לתפילה. ומסיים הרביד הזהב בסוגריים, [ועוד נראה לי דאגוז בגימטריא טו"ב].

אגב, צריך להבין, אם אגוז בגימטריא חטא, אז לא נאכל אגוז, אלא נאכל שנים. שני אגוזים, או שלוש. וכי מה הבעיא, שאגוז בגימטריא חטא, אז נאכל שנים?

מה אתם חושבים?

הערה מהקהל: אוכלים אחד אחד?

תשובת מרן שליט"א: לא. שיאכלו שנים ביחד. תשובת משתתפי השיעור: א"כ יצא בגימטריא חטאים.

תשובת מרן שליט"א: תשובה יפה לכאורה. אגוזים בגימטריא חטאים. אבל תדעו שזה לא פשוט, כי הגם שאגוז בגימטריא חטא, אין זה מדויק. הרי אגוז הוא בגימטריא שבע עשרה, וחטא בגימטריא שמונה עשרה. אלא מה? לא מחשיבים את האל"ף. אבל אם אוכלים שני אגוזים, כבר מוכרחים להחשיב גם את האל"ף, ואז הגימטריא כבר לא נכונה....

אלא שעיקר הדבר תלוי במחלוקת. יש אומרים כי אגוז בגימטריא חטא, משום שאת האל"ף אין שומעים במבטא, וכיון שכשואמרים חטאים שומעים את האל"ף, זו בעיא. ואל תאמרו שגם את הו"ד אין שומעים, כי אכן שומעים אותה. תשמעו טוב. אַגְזִיזִים. [כמו שמבדילים בין תיבת מין, כמו "מין בהמה", לתיבת מין]. ולפי הטעם הזה, אין לאסור אכילת כמה אגוזים בר"ה, אלא משום שהם מרבים כיחה וניעה.

גם בספר הגהות מנהגים דף צ"א שמהר"ם לא מנע מלאכול אגוזים יעו"ש. משמע כי עכ"פ הוא בעצמו נמנע.

ועתה נדבר תחילה על מה שבשתילי זיתים יש דבר קצת מוזר, כי במקום מה שכתוב ברמ"א י"ש מדקדקים' וכו', הוא העתיק את הרמ"א כך, י"ש להיזהר' שלא לאכול וכו', ואף שמובן מדוע הוא העתיקו כך, מתוך דברי מהר"א נדאף הנ"ל, שאצלינו לא נהגו להחמיר בכך, ועכ"פ לא בדורות שלהם, ומאידך גיסא הוא בעצמו סבר שכן ראוי לנהוג, ולכן העתיק זאת בצורה כזאת. אך מאד תמוה שהוא שינה את לשון הרמ"א, ובמקום לכתוב כמ"ש הרמ"א י"ש מדקדקים', העתיק השתילי זיתים וכתב י"ש להיזהר'? איני יודע מדוע הוא עשה כך. השתילי זיתים אינו יכול לשנות את לשון המחבר. אפשר לפרש ולהסביר מה שהוא רוצה בפירוש, אך לשנות בגוף לשון הש"ע, זה פלא.

השתילי זיתים בד"כ משמיט מלים מהרמ"א, כגון אם לא מקובל לנהוג כך, משמיט השתילי זיתים מהרמ"א את המלים 'וכן נוהגים'. זה מצוי, כי בציבור לא נהגו כך, ואעפ"י כן השתילי זיתים אחזו כי כן ראוי להנהיג זאת, אך הוא לא יכול לכתוב שקר שכך נוהגים אצלינו. אבל בעניינינו זה מוזר ולא רגיל, כי השתילי זיתים שינה מלים מהרמ"א. הוא שם בפיו מלים שהוא לא כתב. [אולי בפרט כגון דא, יאות זה שנכתב באבן ספיר פרק מ"ג דף ק"א על שנגע השתילי זיתים בעצם מעשהו וחיבורו של הרמ"א, ובעבור זאת נסתמית עין ימינו, נתחרט ואמר, וי וי, הן זאת בעון שנגעתי באור מאור הגולה הרמ"א זי"ע יעוש"ב, ובמה שהערתי בהקדמה לש"ע המקוצר חיו"ד כרך רביעי דף 16 ד"ה תשעה]. תסתכלו בפנים ותראו שהשתילי זיתים אומר זאת בשם הרמ"א, ולא בשם עצמו. הוא שינה בגוף לשון הש"ע וכתב בזה"ל, יש להיזהר' שלא לאכול אגוזים, שאגוז בגימטריא חטא. ועוד, שהן מרבים כיחה וניעה, ומבטלים התפלה.

האמת שבספר רביד הזהב הוא העיר [בסעיף הנ"ל] כי אף שאגוז בגימטריא חטא, גימטריא זה אין לו טעם ולא ריח, וגם בדרכי משה מגמגם

ואגב, מובא שם בדף קי"ז שמניעת האגוזים היא עד הושענא רבא וכו' יעו"ש. אכן בהגהת הרמ"א נזכר רק על ראש השנה, וגם הנמנעים אצלינו מכך הוא בראש השנה בלבד.

עכ"פ, מהר"א נדאף מוסיף עוד כך, ואומרים, דאדרבה צריך לאכלם, ולכוון להתיש כח היצר, שכן קורין לפולים 'קלא' העולה בגימטריא ס"מ [היינו מאה שלושים ואחד, כי שמו המלא של הס"מ הוא יחד עם אל"ף ולמ"ד], כיון שמורגלים כל השנה לאכלו עם פולים או אפונים קלויים לפני הסעודה למתק שתיית היין שרף או היין גפן, וזה מצוי בצנעא או עיירות הגדולות וקצת כפרים. כך הוא כתב, אבל אנו כבר אמרנו שלא עושים גימטריא לפי לשון ערבית. אם אתם זוכרים על תיבת בראשית, שהיה מי שאמר שהוא ראשי תיבות "באב" וכו'. אנו אומרים שלא לערבב בין לשון הקודש ללשון הערבית. ממילא חושבני כי אין בכך טענה שבערבית קוראים לפולים בשם קלא.

אולם מאידך גיסא צריכים להבין, אם קלא בגימטריא ס"מ, מדוע הם אוכלים אותו? הוא נכנס להם לבטן, בתוך הגוף שלהם. התשובה היא שהם אומרים (כך הבנתי מעצמי) שבאכילת האגוזים, אוכלים וכותשים את היצר. משברים אותו בפיהם. ב"ה שהדברים מובנים פחות או יותר.

שאלה מהקהל: עושים סעודה עם חלב וביצים לפני הצום.

תשובת מרן שליט"א: אוכלים זאת כיון שאומרים על המאכלים הללו שאינם מתעכלים מהר. אכן אתה צודק. מקובל לאכול סעודה המפסקת עם ביצים וחמאה וכו'. קוראים לזה אצלינו בל"ע בשם מַעְצוּב, ויש גורסים מַעְצוּבָה. רואים א"כ שלא חששו לחומרות דלעיל. אבל עכ"פ שתיית יין או יי"ש, זה כבר חידוש, ואיני יודע אם כל האנשים נוהגים בכך. אלו הם ודאי דברים המחממים, ואעפ"י כן הוא מעיד שנהגו להקל בכך.

העניין שהבאנו מקודם, הוא תלוי אם חשבון אגוז בגימטריא חטא, זה בגלל שהאל"ף לא נשמעת במבטא (כמו שמקובל לפרש בדרך כלל, ומוזכר כבר באחת ההוספות שהוכנסו לרש"י בספר ישעיהו י"א), או בגלל שהחשבון עם הכולל. בספר האלולים קודש לה' דף קט"ז מובא בעניין זה כדלקמן, לכאורה יש לשאול, שנכון אמת הדבר ש'אגוז' בגימטריא 17, ו'חט' בגימטריא 17, אבל כותבים חט עם א' דהיינו 'חטא' ואז הוא בגימטריא 18, וא"כ על מה ולמה יש להקפיד לא לאכלו בר"ה? ויש לומר, שמכאן עוד ראייה לדבר המפורסם שאין להקפיד אם חסר אחד או יתר אחד במנין הגימטריא, מה שנקרא "עם הכולל", ויש ראייה ממה שפירש רש"י בפרשת ואתחנן (ד', כ"ח) ד"ה ונושנתם, עפ"י הגמרא בסנהדרין ל"ח. וז"ל, רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמונה מאות וחמשים ושתים שנה, כמנין ונושנתם, והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים, והקדים שתי שנים ל'ינושנתם', כדי שלא יתקיים בהם הפסוק 'כי אבד תאבדון', ומדצריך להקדים שתי שנים, ולא היה מספיק לגלותם רק שנה אחת לפני הזמן, שמע מינה שאין להקפיד אם חסר אחת בגימטריא, ועיין בהקדמתו של הלקט יושר, וכ"ה בשבלי הלקט סי' רי"ח, ובב"י או"ח סי' י"א סעיף י"ד בענין מנין הכריכות בציצית סוף ד"ה והרא"ש. ועיין מש"כ בדעת זקנים מבעלי התוספות בבראשית (מ"ח, ה') ד"ה אפרים ומנשה כראובן ושמעון, וז"ל, אפרים ומנשה עולין בגימטריא ראובן ושמעון, אחד יותר, וע"ע בבית האוצר לר"י ענגיל ח"א כלל מ"ח, שהביא כמה ראיות שאחד לא נחשב חסרון במנין בגימטריאות, ע"כ.

ואולי יש לומר עוד טעם, דאף שחט הוא נכתב עם א', אבל כיון שלא מבטאים אותו, הרי הוא כאינו, וכשאומרים ח"ט זה מה ששומעים, הח' והט' לבד ולא הא', ולכן אף שהא' אינו נחשב בהגימטריא, אין מקפידין בזה, ונוהגים לא לאכול האגוז, ודו"ק וכו'.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ולכתוב כמו שביררנו בס"ד לעיל. גם מהרי"ץ כתב שלא לאכול אלא מאכלים קלים ונוחים להתעכל, וצריכים לומר שגם הוא לא התכוון אלא למדת חסידות. אני הוספתי להחמיר גם בדברים המחממים, אף שמהרי"ץ לא הביא זאת, כי לפחות מתורת מדת חסידות ראוי להימנע גם מהם. וצריכים להדגיש בספר יותר שאין זו הלכה, אלא מדת חסידות.

שאלה מהקהל: האם המדובר דוקא בסעודה המפסקת?

תשובת מרן שליט"א: אנו מדברים בעיקר על סעודה המפסקת. דברים המחממים נאסרו בעיקר אז. אמנם, דברים המרבים תאוה, כתוב בפוסקים להימנע מהם כבר מהבוקר. והיינו דוקא לאותם החסידים שמחמירים.

שאלה מהקהל: בסוף הערה ו' בש"ע המקוצר (במהדורות החדשות) כתוב שיש אוכלים מיני פירות וקליות ושותים יין, הרי שכבר מוכח שלא נזהרו מזה.

תשובת מרן שליט"א: נכון. אתה צודק לגבי היין. אבל החידוש הוא לגבי היי"ש, שהוא עוד יותר חזק, וגם מיני תבלין.

בירור דברי האר"י ז"ל על האפשרות לבקש בקשות בעת אמירת איה מקום כבודו במוספי ר"ה ויוהכ"פ, וחזוק לתשובת הגר"ח קנייבסקי שליט"א בעניין זה.

דבר חשוב נוסף שצריכים להגיד, המובא בספר פרי עץ חיים. כי בעוונותינו הרבים ישנם כיום הרבה אנשים עם קושי בחינוך ילדים, ובגידולם לתורה וירא"ש, וישנם מהם לצערנו אשר הם בבחינת, **כִּי פָּנָה אֶל אֱלֹהִים אַחֲרָיו. וְעֲזָבָנִי, וַהֲפֹר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר פָּרַתִּי אִתּוֹ.** [דברים פרק ל"א].

מובא בספר פרי עץ חיים [שער תפילות ראש השנה פרק ז'] בשם רבינו האר"י כך, **בסידור של מורי [האר"י] ז"ל, שישאל אדם בר"ה וביהכ"פ במוסף, באיה מקום כבודו, כשיאמר ש"ץ,**

לדוגמא, מרק עם חוואיג מרק, שהוא עם כרכום, רואים שהעולם ג"כ נהגו קולא בכך. מי שאוכל, רואים שהוא לא נזהר. גם רבים אוכלים מאכלי חלב, אך אנו מדברים על אותם שלא אוכלים מאכלי חלב, שאפילו הכי הם נוהגים קולא בדברים האחרים.

שאלה מהקהל: אז על מה להקפיד? כי הרב הביא בעיני יצחק שרבים אוכלים מאכלי חלב בסעודה המפסקת, ומאידך גיסא, אז בבוקר לא נאכל חוואיג מרק?

תשובת מרן שליט"א: המלצתי בקיצור היא כך. מצד ההלכה והמנהג אין קפידא. אבל שומר נפשו ירחק. זו המסקנא. זה לא חובה, אך זה מדת חסידות. וכל אדם יאמוד את עצמו אם הדבר יכול להשפיע עליו או להזיק לו. אפשר גם לצמצם במיני התבלין והפלפל ובדברים החריפים לסוגיהם.

שאלה מהקהל: האם לא עדיף לעשות סעודה בשרית לכבוד היום?

תשובת מרן שליט"א: אכן זה טוב, אבל להמעיט במיני התבלין. לעשות משהו מכובד, אך להמעיט בדברים החריפים. אך אני חוזר ומדגיש כי אין זה מעיקר הדין, ואין איסור לאכול דברים חריפים, ואין מנהג המחייב זאת. אין מנהג ואין הלכה. אך ראוי לאדם לקדש את עצמו שלא יהיו לו מבשולים.

שאלה מהקהל: מה שמקובל לשים שום במרק, האם אין בכך בעיניו, כיון שהוא רק לטעם?

תשובת מרן שליט"א: כדאי וראוי להמעיט ולצמצם גם בזה.

שאלה מהקהל: עניין ההימנעות מן היין נזכר גם בש"ע המקוצר?

תשובת מרן שליט"א: אכן כתבתי זאת. ועתה אני מוסיף ואומר כי לפי מה שהתגלו לנו דברי מהר"א נדאף, צריכים לדקדק יותר בהלכה זו

האשכנזים, כי זה מודפס אצלם במחזורים. נראה לי שגם אנחנו צריכים להדפיס זאת בסידורים שלנו.

אמנם, אצלם אמירת איה מקום כבודו היא רק במוסף, אך אצלנו היא נאמרת גם בשחרית ובמנחה. כל הזמן הקדושה היא ארוכה, ולא רק כשאומרים כתר. ממילא מסתבר שגם בשאר התפילות אפשר לנו לבקש זאת. אף שאין הדבר מוכרח, כיון שהאר"י לא דיבר אלא על תפילות המוספין. ומי עומד בסוד קדושים. למרות זאת נראה שאצלנו בכל מקום אפשר לבקש זאת. כן דעתי העני נוטה. ואף שאין אנו מבינים בעומק הדברים לגמרי לומר שזה גם בשחרית, אך עכ"פ יתכן שכך הוא. לכן אני אומר שהעיקר זה במוסף, אך אפשר להוסיף, וכן מי ששכח וכו', יכול לבקש גם בשאר התפילות. מהמשך תבינו ראייה שאין זה בדוקא במוסף. אצל שאר העדות אמירת איה, היא דוקא במוסף, וגם בנעילה, וממילא אצלנו אפשר לבקש בקשות הללו הן בשחרית והן במנחה. וכמו כן בראש השנה שחרית מוסף ומנחה.

ממשיך השואל דלעיל בהצגת שאלתו, צריך לדעת ולברר מה עדיף לבקש, איזה משלושת הדברים? מה דעת מרן שליט"א. תשובה: יבקש מה שרוצה.

והוסיף מרן שליט"א, שהרי יש "שלוש מוספים", וא"כ כל פעם יבקש משהו אחר, "פעם אחת על רוח"ק, ופעם אחת על בנים צדיקים, ופעם אחת על עשירות". [ויהיו בידו כל השלושה דברים].

צריכים להסביר פה משהו, וכי מי לא רוצה בנים צדיקים וחכמים? הרי בודאי שעל הבנים כדאי לבקש? אלא שכנראה לא לכל אדם זה מתאים, וכגון רווק, וכי הוא צריך לבקש כעת על בנים צדיקים? בע"ה כשהוא יתחתן הוא יבקש על זה. אולי גם גרוש, אלמון וזקן, אבל

לבקש אחד משלושה דברים, או עושר מופלג לעבודתך, או בנים צדיקים וחכמים, או השגת רוח הקודש. אפשר לבקש אחד מג' הדברים הללו. לא את כולם. כנראה שאצלם רגילים לנגן בתיבת איה באריכות, וממילא יש זמן לתפילה הזו. אמנם, יתכן שגם המתפלל עם ש"ץ יכול לבקש אז. אי נמי שהוא יכול לבקש בקצרה. אני מדגיש זאת כיון שיש איזה נוסח תפילה שצריך לאמרו. אפשר לבקש עושר מופלג, אך צריך להיזהר כי ח"ו אין העושר בשביל שטויות, אלא בשביל עבודת ה'. או בנים צדיקים וחכמים. או השגת רוח הקודש. ויאמר, יה"ר מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו, שתמלא בקשתי בשם י"ה, שהרי אי"ה בסופו הוא י"ה, בניקוד יָה, ובגימטריא מ"ו.

וכיצד הוא יוצא בגימטריא מ"ו? כי בשורק ישנן שלוש נקודות, וכל נקודה לפי הקבלה היא בגימטריא עשר, והקמץ שהוא קו ונקודה מתחת, הרי שש עשרה, סה"כ 46. [כיום מציירים בדרך כלל את הקמץ עם קו מחובר מלמטה, אך לאמתו של דבר, בספרים האמתיים הישנים בכת"י מציירים אותו עם נקודה מתחת. קו ונקודה מתחתיו, ואפילו אינם מחוברים בכלל. הנקודה אינה אלא על יד הקו. אבל בדפוסים חיברו]. יוצא כי בשורק ובקמץ יש בסה"כ ארבע נקודות, שהם ארבעים, ועוד קו, שהוא שש, סה"כ ארבעים ושש. ומצאתי כתוב שם עשרים וארבעה שמות של כ"ד ספרים וכו'.

שאלו את הגר"ק שליט"א [ספר בנתיבות ההלכה ל"א, להר"נ קסטנר, דף רפ"ב] בזה"ל, שאלה: ידועים הדברים בשם האר"י הקדוש ז"ל, שבמוסף יום א' וב' דר"ה, ובמוסף של יוה"כ כשאומר החזן "בקדושה" את תיבת "איה" [מקום כבודו], הוא זמן מסוגל מאוד שמה שיבקש אחד משלושה דברים יתמלא בקשתו. ואלו הן שלושת הדברים, רוח"ק, או בנים צדיקים, או עשירות. אכן זה ידוע אצל

רוח הקודש אינה בהכרח גילוי עתידות ודברים כאלו, אלא לקבל השגה גבוהה לפי מדרגתו.

ויש לי ראייה לכך, כפי שראיתי בספר תורת חסד לאברהם [כהן דף 182], במוסף של שבת וחג, בזמן הקדושה שאנו אומרים, כתר יתנו לך וכו' ומשרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו להעריצו. כשמגיע השליח ציבור לתיבת "איה" ומאריך בה, יכול כל אדם לשאול אחד משלושה דברים: 1. עושר מופלג לעבודתו יתברך. 2. בנים חכמים. 3. להשיג רוח הקודש. מספר המחבר, בשנים הראשונות שאלתי על בנים חכמים, וב"ה קיבלתי אותם. ובשנים לאחר מכן ביקשתי להשיג רוח הקודש, וב"ה מאז אני מגלה נסתרות בתורה, ואני תפילה לה. הוא מעיד שמאחר שהוא ביקש גם על רוח"ק, הוא זוכה לחדש חידושים בתורה. הרי לנו ראייה שהרוח הקודש באדם יכולה לעזור באופן כללי שיהיו לו השגות בתורה.

עכ"פ עתה ברצוני להוכיח בס"ד על ידי שתיים – שלוש ראיות, שאפשר לבקש את שלושת הדברים, בכל פעם משהו אחר.

בשער הכוונות [דרושי יוהכ"פ דרוש א' דף ק' טור ב'] כתב בזה"ל, גם זה מצאתי בספר המחזור של מורי ז"ל ממנהג אשכנזי, כידוע שאבי האר"י הוא אשכנזי, ולכן הוא התפלל במחזור אשכנזי. בתפילת יום הכפורים וז"ל, ביה"כ, בשעה שהש"ץ אומר איה מקום כבודו ישאל א' מג' שאלות שירצה לשאול, ויאמר וכו'. רואים שאפילו ביהכ"פ הוא כתב לבקש אחד מהדברים, ואין זה כמו שכתוב אצלנו בפרי עץ חיים, שיבקש גם בר"ה וגם ביהכ"פ. הרי שאפשר להבין מפה שמבקשים דוקא ביהכ"פ, וממילא אפשר לחלק זאת ולומר שיבקשו בכל פעם על משהו אחר.

האמת שמהרח"ו שם העיר על זה בזה"ל, ולא ידעתי אם זה כתבו מורי ז"ל בתחילת ימיו אשר עדיין לא נכנס בפרדס החכמה, אלא העתיק זה

צריך לבקש על אלה שכבר נולדו. נפקא מינה גם מי שאשתו אינה בת בנים, דממילא הוא לא יכול לבקש על זה, לכן הוא נותן לו עצות לבקש על דברים אחרים.

ומכל מקום אומר הגר"ק, שכיון שישנם שלוש מוספים, וישנם שלוש בקשות, ממילא אפשר לבקש בכל פעם על משהו אחר.

מעיר על כך המחבר בהגהותיו לשם בזה"ל, א"ה: יש סיפור מפורסם מהגר"ש פינקוס זצוק"ל, שאמר לבנו, שבגלל שהתפללתי עליך שתהיה צדיק הפסדתי רוח"ק. וצ"ע שלפי מרן שליט"א יש ג' תפילות, ובאחת היה מתפלל על זה, ובאחת על זה. וסובר הגר"ש פינקוס שצריך ג' תפילות על אותו דבר, וצ"ע. מובן עוד משיטת הגר"ש פינקוס, כי לא רק בג' התפילות צריכים להתפלל על אותו הדבר, אלא גם בכל השנים. זהו פלא על פלא.

שאלה מהקהל: אולי הגר"ש פינקוס אינו חולק, אלא שהעדיף לעבוד בקביעות על דבר אחד?

תשובת מרן שליט"א: מסתברא טפי שהרב פינקוס לקח הדברים כפשוטן ומשמען. הרי הוא לא ראה את דברי הגר"ח"ק, והגר"ח"ק לא ראה את דבריו. אך יוצא שהם חלוקים.

אך בס"ד אני רוצה להביא ראיות לדעת הגר"ח"ק שבכל תפילה אפשר לבקש על משהו אחר. ואפשר לבקש גם רוח"ק, ואל תתפלאו על כך. הגר"ש פינקוס שאל משהו, יהודי פשוט, "מה ביקשת באיה?". והשיב לו שהוא ביקש על רוח הקודש. אמר לו הגר"ש פינקוס, "האם הרוח"ק יכולה בכלל להיכנס אצלך...?" היכן תחזיק אותה?

אמנם לענ"ד התשובה היא כי אכן בנוסף לרוח"ק, יש בחינת יריח הקודש. אדם זוכה על ידה לחדש חידושים אמתיים בתורה. זוהי רוח קדושה, ועל ידה הוא מתעלה מבחינה רוחנית.

מספרים אחרים. ולזה דעתי נוטה. מהרח"ו טוען כי יתכן שהאר"י כתב זאת עוד מלפני שנפתחו בפניו שערי השמים, וגילה את החכמות הגדולות, כי מסתבר שהוא כתב זאת בזמן שהוא היה עדיין כמו כל המקובלים הרגילים. ומשמע אם כן שמהרח"ו מפקפק בעיקר התפילה הזו, שאפשר שהאר"י היה חוזר בו מזה. אמנם אנו נראה בס"ד בהמשך כי הסגולה הזו בדוקה ומנוסה עד ימינו. העידו על כך, "וזה עובד".

ראיה שניה להגר"ח"ק, מספר זכירה שכתב [בדף תק"ע] כך, ובנעילה יבקש בתיבת איה על זכירה בתורה. [כך כתבו המקובלים]. הרי לנו במפורש לבקש בתיבת איה גם בתפילת נעילה, שאומרים בה כתר, וגם איה מקום כבודו. בספר זכירה אומר לבקש בנעילה על זכרון בתורה. ומשמע שכל תפילה מתחלקת למשהו אחד, וממילא אפשר לחלק זאת.

[מעיקרא חשבתי שיש ראיה שלישית, מהרמח"ל בעל מסילת ישרים, שחיבר ספר 'קיצור הכוונות', שאומר זאת רק על ראש השנה. וכך הוא כתב [בדף קל"ב], ואומר קדושת כתר, יען כי בר"ה ננסר הכתר, באיה מקום כבודו. באמור החזן מלת "איה", תשאל אחד מג' דברים, או שתשיג רוח"ק, או עושר מופלג לעבודתו יתברך, או שיהיו לך בנים צדיקים. ותאמר: יהי רצון וכו'. הרי לנו הוכחה נוספת שאפשר לבקש בכל תפילה על בקשה אחרת. אך זה לא נכון, כי הוא מסיים בהדיא שכמרכן ביום הכיפורים].

בחיבור זכירת מנחם, שהוא פירוש על ספר זכירה, הביא בשם ספר דרך ישרה כך, כתב בספר דרך ישרה דף כ' ע"א וז"ל, מצאתי בכתבי האריז"ל, בשעה שהחזן אומר במוסף ראש השנה ויום הכיפורים 'איה מקום כבודו', יאריך בנגינה במלת איה, ואז יש לשאול אחד משלשה דברים, או עושר מופלג, או בנים צדיקים, או השגת רוח הקודש, והוא בדוק

ומנוסה, עכ"ל שם. הוא מעיד שאנשים נענו בתפילה זו, וממילא הגם שמהרח"ו מפקפק אם האר"י כתב זאת לפני שהתגלו לאר"י כל החכמות, אך הרי סוף סוף מעידים שזה בדוק ומנוסה, וכמו שהבאנו מקודם גם מספר תורת חסד לאברהם הכהן. וכי"ב כתב בפרע"ח שער התפלות ר"ה סוף פ"ז דף קל"ח ט"ד. בקשר לנעילה הוא מביא שכל הכוונות שייכות גם לתפילת הנעילה, ולא דוקא כמו שמשמע בספר זכירה לבקש אז דוקא על זיכרון. זהו חידוש נוסף.

אבל הוא שואל שאלה יסודית, ועיין בספר אבן השוהם סימן תקצ"ב, בפיתוחי חותם ס"ק א' מ"ש להעיר על זה, דהלא לכאורה אסור להפסיק באמצע קדושה? וביאר, דמכל מקום שאני הכא שהתפילה הזו יש לה שייכות בתיבות "איה מקום כבודו", ולכן מותר לאמרה באמצע קדושה, כמו פיוטים שמותר לאומרם אפילו באמצע ברכות ק"ש, עכ"ד. כיון שעפ"י הכוונות זה שייך לכאן, הרי זה דומה לפיוטים שאומרים אותם באמצע קרית שמע.

והנה באמרו זאת, לכאורה "סגר עלינו המדבר" ... אם כן, לפי הנהגים לומר פיוטים באמצע המוסף, הרי אין בעיא לנהוג זאת, כי הוא כמו פיוט, ואף שהוא לא ממטבע הברכה, התירו. אבל מה יהיה לדידן? הרי מהרי"ץ בעץ חיים האריך שאסור להפסיק בפיוטים, וכן הוא מנהיגו.

אמנם, האמת היא שהקושיא הזו אינה נכונה בעליל, כיון שהאר"י עצמו גם כן סובר כמונו שאסור לומר פיוטים באמצע הברכות, וכך כתוב בקובץ בית הלל [חלק י"ט דף ע"ג], הנה בספר פרי עץ חיים שער תפילות ר"ה סוף פרק ז, כתב וז"ל מצאתי כתוב בסידור של מורי ז"ל וכו'. וצ"ב איך אפשר לומר בקשה זו בתוך הקדושה שהרי אסור לשוח באמצע הקדושה אפי' בדברי תורה? ועיין בשו"ע סימן קכ"ה סעיף ב' בדברי הרמ"א שם. ומצאתי שעמד

וכו' אחרי ברכות החופה, שאין בזה חשש הפסק, כיון שהם שייכים לברכות. אך בפיוטים העוברים לדבר על נושאים אחרים, מנהגינו להחמיר. עכ"פ האר"י כאן סובר שאין חשש לומר הבקשה הנ"ל, כיון שהיא נוגעת לגוף הקדושה. ולמרות שבפשט זה לא נוגע, בדרכי הסוד זה נוגע, ויש על כך גושפנקא של רבינו האר"י. זה באחריותו... כיון שהוא אומר שאין בכך בעיניו, ומעידים שזה בדוק ומנוסה, מותר להגיד.

זהו התירוצ' הראשון, ולפי זה, מי שאומר בפה, יש לו על מי לסמוך. אבל היותר טוב לומר כמו התירוצ' השני שחידש בעל השיורי טהרה, שיאמרם בלב. ומה גם שבנוסח התפילה הזו ישנם שמות קדושים, שבלאו הכי אסור לאמרם בפה, ולכן אם יאמרום בכוונת הלב בלבד, הרי זה יועיל בעז"ה.

אני מדבר על כך, כיון שתפילה זו חשובה למאד לקראת יום הכיפורים שיבוא עלינו לטובה ולשלום, לזכות בעז"ה למעלות האלו. השם יתברך יזכנו לכך. זהו זמן מסוגל להתפלל על צאצאינו, שילכו כולם בדרך ה'.

שאלה מהקהל: מה עם תפילת נעילה?

תשובת מרן שליט"א: כל האפשרויות שייכות גם לתפילת נעילה. ולפי דעתי גם בשחרית אפשר. ואף שהאר"י דיבר רק על מוסף, אין זה בהכרח אלא לשיטתם דוקא שאומרים איה מקום כבודו דוקא בקדושת כתר, אבל אצלנו שאומרים איה מקום כבודו בכל הקדושות, אזי אפשר לכוון על כך בכל הקדושות שבימים הנוראים, בר"ה וביהכ"פ.

בזה בהגהות פתוחי חותם (על ספר אבן השוהם) בסימן תקצ"ב אות א' וכתב דשאני הכא שהתפילה הזאת יש לה שייכות בתיבת איה מקום כבודו ולכן מותר לאמרה באמצע קדושה כמו פיוטים שמותר לאמרם אפי' באמצע ברכות ק"ש. אמנם דבריו קשים, שהרי רבנו האר"י בעצמו לא היה אומר פיוטים בתפילה כמבואר בשער הכוונות דף נ' ע"ב ודף נ"א ע"א.

ואחר זמן רב מצאתי להגאון הגדול ר' אברהם הכהן מסלונקי בספר מערכותיו הנקרא שיורי טהרה בהשמטות עמ' קפ"ד וז"ל, הפסק, כל ימי הייתי מצטער עמ"ש בסדורים דר"ה ויוהכ"פ בכתר לומר תפילה בין קדוש לברוך, וכבר ידוע מש"כ הרב ב"י ז"ל דארבע מלאכי חבלה עושין דין במי שמפסיק בין עלמיה ליתברך, ובין קדוש לברוך. דהא אפילו הב"י הביא המדרש הלז דשח בין קדוש לברוך לאו דוקא שח, אלא ה"ה לומר תפילה. דהא בין קדוש לברוך אפילו נזדמן לו לענות איש"ר לא יענה מטעם דכתב הרב ב"י.

ואף שאפשר להידחק ולומר שכיון שזהו רק מדרש, ולא נפסק בהדיא בהלכה, והרי הרמב"ם לדוגמא לא הביא עניין זה, סובר האר"י שעדיף לומר זאת, מכל מקום הוא תירץ תירוצ' טוב יותר. ולכן כתב שם הרב שיורי טהרה שלא אמר תפילות אלו אלא בכוונה, דהיינו בהרהור. ולכן נראה שעדיף לומר תפילה זו רק בהרהור. למרות שבספר אבן השוהם נוקט שזה כמו פיוטים שאי אפשר לאמרם, התירוצ' הזה אינו יכול להיות, כיון שהאר"י עצמו סובר שאין לומר פיוטים.

ממילא על כרחנו לתרץ בשני דרכים. או שהאר"י סובר שמכיון שעיקר הבעיית באמירת הפיוט היא המעבר מעניין לעניין, ואין רשות להוסיף נוסח בקשה אלא מה שאינו חלק מהתפילה. וכמו שאנו אומרים אחרי ברכת המילה 'תשתלח אסותא', וכן 'הא מכשטא'

**תיכתבו בספר
מחילה וסליחה וכפרה**
מוסדות יד מהרי"ץ – ב"ב